

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Вищого навчального закладу Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»
08 липня 2015 року № 152-Н

Форма № П-4.04

**Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

Факультет харчових технологій,
готельно-ресторанного та туристичного бізнесу

Форма навчання денна

(денна, заочна, заочно-дистанційна)

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

**Допускається до захисту
Завідувач кафедри**

Д.е.н., проф. Г. П. Склад

(підпис, ініціали та прізвище)

« ____ » _____ 2018 р.

МАГІСТЕРСЬКА ДИПЛОМНА РОБОТА

***На тему «Рекреаційно-туристичний потенціал Полтавської
області та особливості його використання в сучасних умовах»***

зі спеціальності 242 «Туризм»

Виконавець роботи Гаврилець Анна Володимирівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)

Науковий керівник к. е. н., Тараненко Олександр Олексійович

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)

Полтава – 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ.....	5
1.1. Теоретичні основи туризму та туристичної діяльності.....	5
1.2. Сутнісна характеристика рекреаційно-туристичного потенціалу.....	14
1.3. Механізм реалізації рекреаційно-туристичного потенціалу регіонів.....	24
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СТАНУ ТА ВИКОРИСТАННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	35
2.1. Оцінка ресурсного забезпечення рекреаційно-туристичного потенціалу області.....	35
2.2. Особливості реалізації рекреаційно-туристичного потенціалу області в сучасних економічних умовах.....	48
2.3. Оцінка механізму використання рекреаційно-туристичного потенціалу області.....	56
РОЗДІЛ 3. ОПТИМІЗАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	65
3.1. Вдосконалення інструментів реалізації рекреаційно-туристичного потенціалу області.....	65
3.2. Вдосконалення механізму просування рекреаційно-туристичних послуг області.....	76
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	86
ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ.....	88
ДОДАТКИ.....	94

ВСТУП

У наш час туризм – галузь, що динамічно розвивається, високоприбуткова сфера світової економіки, а також виступає в числі найважливіших причин соціально-культурного розвитку територій. Це впливає на підвищення якості і рівня життя населення. Розвиток туризму, що має багатогалузевий характер і тісну факторну взаємозалежність практично з усіма сферами життєдіяльності, дозволяє використовувати як діючий інструмент стимулювання соціально-економічного росту на національному і місцевому рівнях.

Зважаючи на стратегічні завдання розвитку галузі, досить, актуальною і вагомою проблемою є теоретичне осмислення тактики розвитку рекреаційних зон туристичного призначення в сучасних економічних умовах.

Об'єктом дослідження є процес реалізації рекреаційно-туристичний потенціалу Полтавської області.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та практичні аспекти дослідження процесу реалізації рекреаційно-туристичного потенціалу Полтавської області в сучасних умовах.

Мета дослідження – запропонувати шляхи підвищення реалізації рекреаційно-туристичного потенціалу Полтавської області. Відповідно до поставленої мети в дипломній роботі вирішуються наступні завдання:

- дослідити теоретичні основи туризму та туристичної діяльності;
- охарактеризувати рекреаційно-туристичний потенціал;
- обґрунтувати механізм реалізації рекреаційно-туристичного потенціалу регіонів;
- оцінити ресурсне забезпечення рекреаційно-туристичного потенціалу Полтавської області;
- проаналізувати реалізацію рекреаційно-туристичного потенціалу Полтавської області в сучасних економічних умовах;

- оцінити механізм використання рекреаційно-туристичного потенціалу Полтавської області;
- вдосконалити інструменти реалізації рекреаційно-туристичного потенціалу Полтавської області;
- вдосконалити механізм просування рекреаційно-туристичних послуг Полтавської області.

Теоретико-методичною основою дослідження є положення теорії управління, рекреаційної географії, системного і соціологічного аналізу, ідеї та положення, викладені у державних нормативно-правових документах України з проблем розвитку туристичної галузі (Закон України «Про туризм», Програма розвитку туризму в Полтавській області). Широко використані праці вітчизняних і закордонних учених і фахівців в області рекреації, менеджменту сфери туризму [14].

Методи дослідження. Для розв'язання визначених завдань, досягнення мети використовувався комплекс взаємодоповнюючих методів дослідження: методи системного, причинно-наслідкового, порівняльного та прямого структурного аналізу.

Інформаційною базою слугували: законодавчі та нормативно-правові акти України, що регламентують діяльність у галузі туризму, матеріали Державного комітету статистики України та Департаменту культури і туризму Полтавської обласної державної адміністрації, праці вітчизняних та зарубіжних вчених з проблематики функціонування та розвитку підприємств туристично-рекреаційного бізнесу, науково-методичні публікації в періодичній пресі, матеріали науково-практичних конференцій, дані всесвітньої мережі Інтернет.

Магістерська робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, переліку інформаційних джерел (60 найменувань) та додатків. Магістерська робота викладена на 100 сторінках, в тому числі вміщує 11 таблиць, 5 рисунків і 5 додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

1.1. Теоретичні основи туризму та туристичної діяльності

Туризм визнають феноменом XX-XXI ст. і на сьогодні його значущість сприяє взаємозближенню культур та може виступати інструментом формування єдності та взаєморозуміння.

Туризм, як явище суспільного життя, вважається похідною суспільного розвитку. Своєю появою він завдячує індустріальній стадії розвитку людства, якій був притаманний прискорений розвиток продуктивних сил, поглиблення поділу праці, розвиток урбанізаційних процесів [44]. Прискорення інноваційних змін, що пов'язані з науково-технічним прогресом, сприяли загальному соціально-економічному розвитку певних країн, підвищенню рівня життя їх населення, змінювали характер праці, спосіб та стиль життя, що особливо позначилось в XX ст. розвитком урбанізації та змінами в системі розселення, постіндустріальною фазою розвитку економіки, поглибленням екологічних проблем та досягненням глобальних масштабів діяльності людства, гуманізацією всіх сфер суспільного життя. Саме за цих умов туризм перетворився у форму проведення дозвілля, забезпечену діяльністю міжгалузевого комплексу по задоволенню потреб населення у відпочинку та оздоровленні, у потужну комунікативну складову процесу глобалізації.

Туризм являється одним з найбільш сталих елементів світової економіки, яка за останні десятиріччя має стабільні (в середньому 5% на рік) темпи зростання і не зазнає коливань попиту/пропозиції, тому вважається досить перспективним напрямком соціально-економічного розвитку. На сучасному етапі туризм став частиною стилю життя більш ніж третини людства і участь у

туристичному процесі можна розглядати як складову якості життя.

Для кращого розуміння основних функцій, які виконує туристична галузь у культурно-історичному та соціально-економічному розвитку суспільства й умов її функціонування необхідно засвоїти основні теоретичні поняття, якими вона оперує, та їх визначення. До них слід віднести поняття: туризм, туристична діяльність, туристичний продукт, тур, екскурсант, турист, туристична фірма, туристичні ресурси, туристична інфраструктура, туристична індустрія, туристична політика [27].

Туризм – надзвичайно різнобічне явище сучасного життя. Для одних це – походи, наметові табори, подолання вершин, пісні біля вогнища; для інших – нові країни та враження, відпочинок або пригоди; для третіх – професія, бізнес.

Тому туризм можна визначити як сферу діяльності людей, пов'язану з подорожами та мандрівками, що виконує ряд функцій політичного, економічного й культурного характеру. Всі функції проявляються як на рівні особистості, так і на рівні суспільства в цілому.

Характер туризму досить складний і різноманітний, тому як соціальне явище, він зумовлює той інтерес, який поширений серед представників багатьох наук – природничих, суспільних, технічних. Туризм є об'єктом дослідження географії й економіки, медицини, психології та соціології, права й політології, інженерно-технічних наук й архітектури, історії та культурології. Сучасний туризм – це широка суспільно-економічна система з багатьма елементами, що знаходяться у динамічній взаємодії між собою та з іншими системами. Тому сьогодні комплексне вивчення туризму виділяється в окрему наукову галузь. З точки зору різних наук і практичної оцінки туризму в різних галузях суспільного життя йому даються й різні визначення.

Досить часто туризм розглядається як різновид рекреації, активного відпочинку, «...під час якого відновлення працездатності поєднується з оздоровчими, пізнавальними, спортивними та культурно-розважальними

цілями» [23]. Організація Об'єднаних Націй теж визначає туризм як «активний відпочинок, який впливає на зміцнення здоров'я, фізичний розвиток людини, пов'язаний з її пересуванням за межами постійного місця проживання» [52].

У більшості визначень акцентують увагу саме на соціокультурній функції туризму. У минулі десятиліття його визначали як систему та форму використання вільного часу за допомогою сфери послуг у подорожах, що поєднує відпочинок зі зміцненням здоров'я людини, підвищенням її загальної культури й освіти та справляє на неї виховний вплив, а також як ефективний засіб пізнання світу, підвищення культурного рівня людей.

Окрема група вчених вважають, що туризм є однією з форм міграції населення, характеризується тимчасовим його переміщенням з одного району країни до іншого, або з однієї країни до іншої. Вчені-правознавці додають ще й правовий аспект, визначаючи туризм, зокрема, міжнародний, як систему подорожей, що здійснюється на підставі міжнародних угод з урахуванням діючих міжнародних звичаїв [39].

Особливе значення для майбутніх фахівців туристичної галузі головним є поняття туристичної діяльності, що окреслює весь зміст професійної поведінки, обов'язки, умови та правила функціонування з урахуванням специфіки діяльності людини у сфері обслуговування та особливостей самої галузі як культурно-історичного і соціально-економічного явища [6].

Туристична діяльність є процесом, завдяки якому здійснюється ставлення людини до навколишнього світу, до інших людей, до виконання фахових обов'язків та особливо до завдань, які надає життя. Зокрема, варто засвоїти професійні знання, вміння та навички, оволодіти методами професійного самовдосконалення, формувати в собі професійні якості кваліфікованого працівника сфери туризму, виробити потребу у розвитку професійної культури. Туристична діяльність – це передусім сфера праці, де виробляється та реалізується туристичний продукт і організується його споживання –

обслуговування туристів під час подорожі.

Під туристичним продуктом розуміють комплекс речових (предметів споживання) та неречових (у формі послуг) споживчих вартостей, необхідних для задоволення потреб туриста, що виникають у період туристичної подорожі [29]. Виходячи з цього, вирізняють туристичні товари та туристичні послуги, що імовірно будуть запропоновані на туристичному ринку окремо або в комплексі у вигляді туру.

Туристичний товар – це продукт праці, виготовлений у виробничій сфері для продажу й призначений для загальних потреб (неспецифічний туристичний товар) або для суто туристичного споживання (специфічний туристичний товар). До останнього можуть бути віднесені туристсько-спортивне спорядження та обладнання, сувеніри. До неспецифічних туристичних товарів можуть бути віднесені товари широкого вжитку, які користуються туристичним попитом з різних причин, наприклад, популярність марки товару (паризькі парфуми) або значно менша його ціна, ніж у місці постійного перебування туриста [29].

Що стосується туристичної послуги, вона часто виступає у формі корисного ефекту праці, а не матеріального продукту (послуги розміщення, харчування, транспортне й екскурсійне обслуговування, спортивно-оздоровче, культурно-видовищне, побутове обслуговування тощо). Це своєрідний «невидимий товар», який не можна накопичувати та зберігати, але значна його частина не вимагає великих затрат на виготовлення і в той же час широко використовується та оплачується туристами.

Комплексним туристичним продуктом є тур (від французького *tour* – прогулянка, подорож). Сьогодні цей термін означає комплексний туристичний продукт, поїздки за створеним маршрутом у визначений термін із затвердженим комплексом послуг [22]. Складовими туру є маршрут, окреслений визначеним терміном перебування у подорожі, та комплекс туристичних послуг. Для

зручності обліку й розрахунків у туристичній галузі прийнято одиницю виміру комплексу обслуговування на одного туриста за один день – туродень.

Термін «турист» – похідне від поняття тур. Ще в 1937 р. Комітет експертів Ліги Нації запропонував «вважати туристом будь-яку особу, яка знаходиться понад 24 години у місці, де вона не проживає» [34]. Також дуже важливим ступенем у вдосконаленні понятійного апарату туристичної статистики була Римська конференція ООН з міжнародного туризму та подорожей 1963 р. Під час цієї конференції було прийнято вважати туристом «будь-яку особу, яка відвідує будь-яку країну, крім тієї, що є її звичайним місцем проживання, з будь-якою метою, крім заняття професійною діяльністю, що винагороджується у відвідуваній країні» [23]. Цією рекомендацією передбачався мінімальний термін перебування в країні 24 год; тривалість перебування не обмежувалась.

Після розробки рекомендацій зі статистики туризму Всесвітньою туристичною організацією у 1993 р. за основу визначення поняття турист приймається положення, що турист – це тимчасовий відвідувач, який подорожує за межами місця його постійного перебування щонайменше 24 год (але не більше 12 міс) з будь-якою метою, крім зміни постійного місця проживання та зайняття діяльністю, що оплачується з джерела в місці тимчасового перебування [26].

Особи, які перебувають у країні відвідування за таких самих умов, але менше 24 год, визначаються терміном екскурсанти. До них також належать і ті, які здійснюють тривалі подорожі в країні відвідування, але на ночівлю повертаються до свого вагона, яхти або круїзного корабля. Поняття турист та екскурсант об'єднуються терміном тимчасовий відвідувач, тобто «особа, яка подорожує до певного місця, яке знаходиться за межами її звичайного середовища, на строк, який не перевищує 12 міс; головною метою подорожі особи не є зайняття діяльністю, що оплачується з джерела в місці відвідування» [20].

Варто відрізняти туризм від інших видів перебування громадян за межами своєї країни. Так, до поняття «турист» не відносять осіб, які працюють у країні перебування й отримують тут за це грошову винагороду; які залишаються на постійне проживання в країні перебування; які здійснюють подорожі з метою державної служби (державні діячі, члени делегацій, дипломати, торговельні місії, військовослужбовці та ін.); які в юридичному значенні не в'їхали до країни (наприклад, особи, подорожуючі літаком, які не залишають транзитної зони аеропорту); членів наукових експедицій; біженців і кочовиків.

Законом України «Про туризм» визначено, що турист – це «особа, яка здійснює подорож по Україні або до іншої країни з не забороненою законом країни перебування метою на термін від 24 год до 1 року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування у зазначений термін» [1].

Якщо особа перебуває в країні на підставі придбаного нею туру, тобто, яка подорожує та користується послугами туристичної організації, її слід вважати організованим туристом.

Туристична організація – це підприємницька або суспільна одиниця чи їх сукупність, що працює в сфері туризму [29]. Організації, які за свою основну мету мають сприяння розвитку туризму або захист інтересів суб'єктів туристичної діяльності шляхом контролювання та об'єднання зусиль різних зацікавлених установ, розробки певних нормативів і рекомендацій, підтримка матеріально-технічної й кадрової бази туризму – некомерційні.

Туристична фірма – це організація, що є суб'єктом підприємництва і займається створенням, реалізацією туристичного продукту й організує його споживання [29]. Турфірми є організаціями комерційного характеру.

Існують суто туристичні фірми, організації, компанії, що займаються виключно туристичною діяльністю. Крім того, туризм може бути визначений як один з напрямів діяльності фірми, яка має інший профіль – транспортна,

торговельна, виробнича або є широко-профільною.

За територіальним принципом можна виділити:

- національні (діють у межах своєї країни);
- регіональні (діють у межах регіону);
- міжрегіональні (міжнародні) туристичні організації [33].

Серед них є державні (міждержавні) організації та організації з іншими формами власності, що діють у формах асоціацій, корпорацій, акціонерних товариств, компаній з обмеженою відповідальністю, приватних фірм тощо.

Окреме місце займають державні органи та установи (міністерства, державні комітети, департаменти), створені у ряді країн з метою здійснення державної політики в галузі туризму. У деяких країнах право здійснення державної політики в туризмі делеговано урядом неурядовим органам та асоціаціям туристичних агентств і туристичних підприємств (у Скандинавських країнах, Австрії, Швеції, Японії).

Серед туристичних організацій можна виділити організації загального туристичного характеру та організації, що спеціалізуються на окремих видах туризму або супутній діяльності (туристичне обслуговування, реклама тощо).

Найбільшою міжнародною туристичною організацією є Всесвітня туристична організація (ВТО).

За характером діяльності всі комерційні туристичні організації та підприємства можна поділити на фірми-туроператори, що виробляють власний туристичний продукт, та фірми-турагенти, які виступають на ринку як торговельні посередники і реалізують турпродукт, виготовлений туроператором.

Створення повноцінного та якісного туру можна визначити двома пунктами – наявністю та станом туристичних ресурсів, а також наявністю й рівнем розвитку туристичної інфраструктури.

Основним змістом туристичної подорожі, безперечно, є його мета і спонукальний мотив. Найбільше туристів, які подорожують з метою відпочинку,

лікування приваблюють регіони з відповідним кліматом, лікувальними ресурсами, сприятливими природно-екологічними умовами. Що стосується туристів, які хочуть розширити світогляд, їх більше цікавлять історико-архітектурні та культурні пам'ятки. Паломницький туризм має за мету відвідування релігійних святинь. Також подорожуючих можуть цікавити економічна доступність і комфортність умов відпочинку в приймаючій країні. В усіх випадках факторами задоволення туристичного попиту є природні, історико-культурні, соціально-економічні фактори або їх сукупність.

Сукупність природних і створених людиною предметів та явищ довкілля, що використовуються в сфері туризму як об'єкти туристського зацікавлення й похідні компоненти для створення туристичного продукту, складають поняття туристичних ресурсів або туристсько-рекреаційних ресурсів [52]. Весь комплекс рекреаційно-туристичних ресурсів можна розглянути на рис 1.1.1.

Рис. 1.1.1. – Класифікація рекреаційно-туристичних ресурсів [57]

Природно-кліматичні ресурси – це природні та кліматичні умови території(клімат, водні ресурси, ліси, парки, унікальні природні пам'ятки тощо); історико-культурні – пам'ятки матеріальної й духовної культури, створені в процесі історичного розвитку країни та народу (музеї, театри, археологічні, історичні, архітектурні, мистецькі й етнографічні пам'ятки, фольклор тощо); соціально-економічні – економіко-географічне положення країни,

транспортна доступність, рівень економічного розвитку, організація туристичного господарства, стандарти обслуговування, рівень добробуту суспільства тощо.

Якщо туристичні ресурси є своєрідною сировиною для розробки туристичного продукту, то якість туристичного обслуговування залежить від стану наявної туристичної інфраструктури. Під туристичною інфраструктурою слід розуміти сукупність спеціалізованих підприємств туристичного обслуговування (готелі, ресторани, заклади культурно-побутового обслуговування тощо) та інших об'єктів, пов'язаних із туризмом або необхідних для обслуговування туристичних підприємств: шляхів сполучення (дороги, під'їзні шляхи, аеродроми, пристані тощо), комунікацій (водогінна та електрична мережі, каналізація, газ, телефон тощо), місцевих установ (поштові відділення, поліклініки, лікарні, перукарні, магазини тощо) [57].

Деякі спеціалісти обмежують індустрію туризму підприємствами, що виробляють товари та послуги, необхідні тільки для туризму: підприємства розміщення; туристичні фірми (в т. ч. транспортні); навчальні заклади з туризму; інформаційні та рекламні туристичні організації й видання; органи управління туризмом; підприємства-виробники товарів туристського попиту; підприємства роздрібної туристської торгівлі. До цього списку можна включити підприємства автотранспорту, масового харчування, сфери дозвілля, підприємства харчової промисловості (туристські набори), побутові, будівельні (будівництво туркомплексів) й деякі інші. Таким чином, туристична індустрія – це сукупність виробництв різних галузей господарства, закладів культури, освіти та науки, що забезпечують створення матеріальної бази туризму, підготовку кадрів, виробництво, збут і споживання туристичного продукту [58].

Таким чином, туризм за своїми основними характеристиками має специфічні відмінності від інших форм господарської діяльності. На сьогодні це досить розвинута сфера економіки і життєдіяльності суспільства, в цілому, яка

тією чи іншою мірою об'єднує в собі практично всі галузі.

1.2. Сутнісна характеристика рекреаційно-туристичного потенціалу

На сучасному етапі розвитку суспільства рекреації та туризму приділяється все більше уваги, адже цей вид діяльності для багатьох країн має колосальне значення і знаходиться в сфері пріоритетного розвитку багатьох територій.

Рекреаційно-туристичний потенціал – це система природних, історико-культурних об'єктів та їх властивостей, які використовують (або які можна використовувати) у рекреаційній діяльності. Він є функціональною основою рекреації і, в певному розумінні, її складовою частиною. Оцінка рекреаційного потенціалу території показує, що його якісні і кількісні параметри в поєднанні з суспільно-географічними чинниками є важливими об'єктивними передумовами розвитку рекреаційного комплексу регіону.

Рекреаційно-туристична діяльність вважається однією з найприбутковіших у світі. Важливість виявлення компонентів туристично-рекреаційного потенціалу території та їх взаємозв'язків, а також ступеню впливу на ефективність туристичної діяльності обумовлена тим, що на основі представленої інформації можлива подальша розробка комплексних програм розвитку туризму на відповідній території, найбільш оптимальне використання всіх компонентів туристично-рекреаційного потенціалу.

Рекреаційно-туристичний потенціал будь-якого району включає в себе різні елементи з великою кількістю компонентів. Частіше за все використовується лише формальне визначення туристично-рекреаційного потенціалу, без глибокого вивчення сутності й специфіки взаємозалежності, що виникає між різними елементами, які входять до складу потенціалу. Тобто, при проведенні аналізу туристично-рекреаційного потенціалу регіону, враховуються далеко не

всі важливі структурні компоненти, що в результаті, призводить до неточної кількісної оцінки, а якісна, взагалі, не враховується.

Характеристика складових елементів рекреаційно-туристичного потенціалу з точки зору економіки та дослідження його властивостей як системи є надзвичайно актуальним тому що дозволить: по-перше, можна більш повно виявити елементи, що входять до складу сукупного туристично-рекреаційного потенціалу регіону; по-друге, розрахувати його величину; по-третє, дослідити можливості інтеграції елементів, що входять до складу туристично-рекреаційного потенціалу регіону.

Основним завданням даного дослідження є виявлення компонентного складу сукупного потенціалу з точки зору економіки для подальшого здійснення кількісної та якісної оцінки.

Рекреаційно-туристичний потенціал є сукупністю органічно взаємопов'язаних природних і матеріальних засобів, які в процесі взаємодії здатні виробляти продукцію або продукт [49]. Використання рекреаційних ресурсів, тобто природних, лікувально-оздоровчих, культурно-історичних, розважальних об'єктів, які можуть бути використані для організації туристично-рекреаційної діяльності, здатне підвищити потенціал регіону за рахунок припливу коштів від туристичних, оздоровчих та рекреаційних послуг для зовнішніх і внутрішніх споживачів, відновлення і забезпечення умов для ефективного функціонування капіталу.

Для вирішення питань, пов'язаних з ефективним використанням рекреаційно-туристичного потенціалу та розвитком туристичної діяльності доцільно буде використовувати системний підхід, адже він об'єднує всі підходи в єдиний комплексний метод, за допомогою якого можливо вивчити особливості існуючих природних та антропогенних ресурсів певної території, діяльність підприємств у конкурентному середовищі, рівень розвитку інфраструктури туризму, а також їх взаємодію з іншими системами, такими, як

політична, правова, економічна й соціальна.

За допомогою системного підходу, можна проаналізувати територію регіону, де був утворений значний рекреаційно-туристичний потенціал, вивчити проблеми та принципи регулювання його процесів, обґрунтувати необхідність запровадження нових організаційних форм і методів регулювання туристично-рекреаційної діяльності. Системний підхід у дослідженні реалізується через застосування сукупності методів, прийомів та засобів прикладного системного аналізу.

Саме системний аналіз на основі врахування впливу внутрішніх та зовнішніх чинників дозволяє охопити об'єкт у його повноті, визначити протиріччя та проблеми функціонування системи [12].

У загальному під системою розуміють множину елементів з відносинами і зв'язками між ними, що утворюють певну цілісність. Ще давньогрецькі вчені тлумачили поняття системи як світовий порядок. Системно уявляли світ, політику, економіку Аристотель, І. Кант, Г. Гегель, Ф. Шеллінг.

Однак, системний підхід щодо аналізу туризму та його потенціалу отримав розвиток відносно недавно.

Рекреаційно-туристичній системі притаманні наступні властивості:

- соціальної спрямованості, тобто основне її завдання – забезпечення соціальної комфортності населення шляхом задоволення рекреаційно-туристичних потреб;
- проблемної орієнтованості, тобто туристично-рекреаційна система повинна раціонально та ефективно використовувати наявний потенціал та органічно вписуватись у коло вирішення пріоритетних напрямків розвитку регіону і держави в цілому.

Тобто, основним моментом у дослідженні складу сукупного рекреаційно-туристичного потенціалу регіону є аналіз його як системи.

Для розвитку туризму в будь-якому регіоні, обов'язковим має бути

наявність у ньому певного комплексу ресурсів. Під визначенням «ресурси» розуміють матеріальні засоби, цінності, запаси, кошти, що можна використати в разі потреби.

Найбільш повний список ресурсів, які виступають основою економічного зростання і розвитку туризму, може бути представлений в наступному вигляді:

- земля, водні, лісові та інші рекреаційно-туристичні природні ресурси;
- капітал (фінансові ресурси);
- людські (трудові) ресурси;
- підприємницька сфера, підприємницькі ідеї;
- інновації;
- інформація;
- знання.

Всі вище наведені ресурси в більшій чи меншій мірі використовуються в процесі рекреаційно-туристичної діяльності. Проте, більшість вчених дослідників туризму окремо виділяють туристичні ресурси, що підкреслює їх значущість у розвитку туризму і туристичної діяльності.

Деякі фахівці вважають, що туристичні ресурси не можуть існувати як такі без наявності певних умов, до яких відносяться:

- турист, який їх використовує;
- визначене місце, де вони розташовані і можуть використовуватись;
- особлива прикмета, образ, які роблять їх винятковими.

Основою для розвитку туризму завжди слугували природні ресурси. Вони мають багаточисленні функції. Однією з таких функцій є можливість їх використання як засобу відновлення фізичних і духовних сил людини. Природні туристичні ресурси необхідно розглядати як ресурси, що активно використовуються для збереження або підтримки здоров'я людини.

Також існують антропогенні туристичні ресурси, які суттєвим чином

відрізняються від природних, але взаємне їх проникнення в туристичних регіонах робить розмежування між природними та антропологічними ресурсами достатньо умовним. Існують, наприклад, такі ресурси як створені людиною, що за своїм походженням є антропогенними ресурсами, але їх подальше використання і розвиток цілком підпорядковується природним закономірностям. Вони мають визначене територіальне розташування, відповідні географічні характеристики і самі по собі не стають туристичними ресурсами [47]. За власним переконанням, перехід об'єктів та явищ природного і антропогенного походження у нову якість повинно відбуватись поетапно, за певною схемою. У стислому вигляді вона показана на рис. 1.2.2.

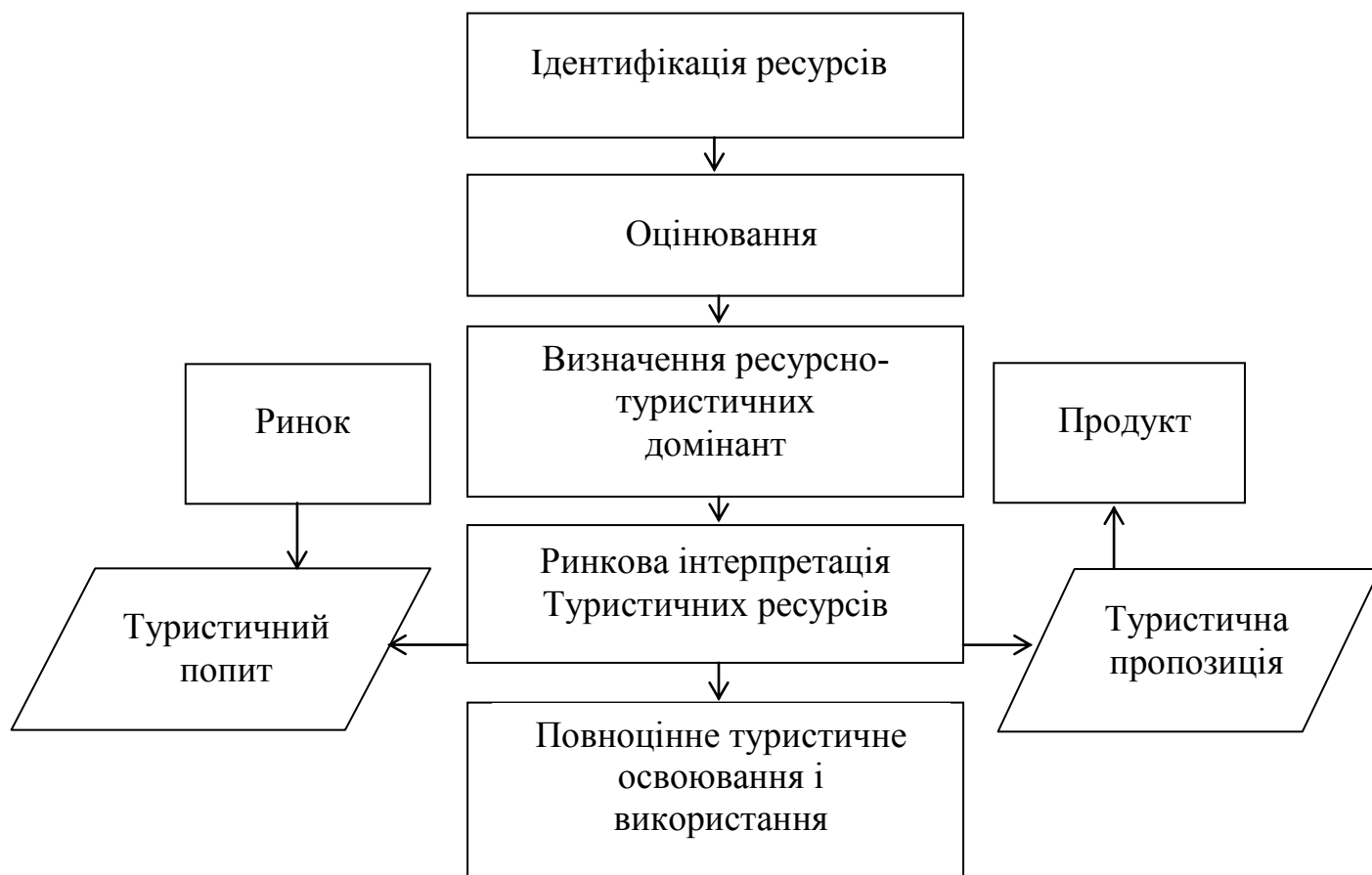

Рис. 1.2.2. – Процес перетворення природних і антропогенних об'єктів в туристичні ресурси [47]

Слід мати на увазі, що певний період туристичні ресурси існують в умовах,

коли вони вже набули властивість атрактивності, але не дістали ще туристичної популярності, тобто перебувають фактично у стані ресурсних запасів.

На першому етапі здійснюється процес ідентифікації ресурсів, які можуть бути визначені, як такі, на основі певних класифікаційних ознак. При цьому будь-який об'єкт або явище ідентифікується як потенційний туристичний ресурс і улаштовується у відповідну класифікаційну схему.

Другий етап пов'язаний з оцінкою ресурсів, визначенням їх кількісних та якісних характеристик. Особливого значення на цьому етапі набуває розробка заходів зі збереження і, якщо можливо, відновлення ресурсів.

Після оцінювання і встановлення режиму можливого використання ресурсу можна переходити до наступного етапу – визначення ресурсно-туристичних домінант. Ресурсно-туристична або ресурсно-рекреаційна домінанта – це стабільний у просторі і часі вид рекреації, туризму, чинником розвитку якого є відповідна ресурсна база [38]. Так, наприклад, наявність пам'яток археології, історії, містобудування, мистецтва обумовлює присутність культурно-історичної домінанти. Родовища лікувальних грязей та мінеральних вод свідчать про існування лікувально-оздоровчого туризму.

Наступний етап можна умовно позначити як «ринкова інтерпретація туристичних ресурсів». Вона здійснюється як по відношенню до туристичного попиту на ринку, так і пропозиції туристичного продукту. У першому випадку необхідно мати туристичну інформацію про відповідний ресурс, яка буде за допомогою маркетингових зусиль спрямована до потенціальних клієнтів. У другому – перш за все уточнюється і забезпечується туристичний доступ до нього та створення відповідної інфраструктури.

І, нарешті, заключний етап – це фаза повноцінного туристичного освоювання і використання природних і антропогенних ресурсів із забезпеченням різноманітного комплексу послуг для туристів[43]. Лише на цьому етапі ресурси туризму розпочинають виконувати свою основну функцію

– притягнення туристичних потоків і задоволення потреб туристів.

Важливою рисою туристичних ресурсів є те, що після їх використання туристами їх корисні властивості зазвичай зберігаються, не зникають і не знищуються. У даному сенсі вони відіграють роль засобів праці у туризмі, завдяки яким можуть вироблятися різноманітні за своїм характером туристичні продукти.

На основі аналізу наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених можна зауважити, що туристичні ресурси є базовими компонентами рекреаційно-туристичного потенціалу. Але, для повного визначення потенціалу і його посилення в перспективі цього замало. Його базові складові необхідно доповнити інфраструктурними елементами, а саме підприємствами і закладами, які розташовані в привабливих для туристів місцях, продукують та пропонують до споживання різноманітні послуги, в тому числі й рекреаційно-туристичні.

Для трактування сутності інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери (РТС) склалося три основні підходи: як особлива сфера застосування праці (теоретико-економічний), як сукупність матеріальних об'єктів (структурний) та як сукупність певних галузей господарювання та видів економічної діяльності (функціональний). В різних підходах вченими вкладається неоднозначний зміст в одні й тіж дефініції.

Туристична інфраструктура – це сукупність підприємств й інституцій, які є територіальним, матеріальним і організаційним підґрунтям розвитку туризму. Вона охоплює чотири основні елементи: об'єкти розміщення, харчування, супутню та комунікаційну сферу [18]. Туристична інфраструктура представлена сукупністю матеріально-речових об'єктів, діяльність яких спрямована на задоволення туристичних потреб населення. Вона включає матеріально-технічну базу функціонально-господарських структур, які входять до складу РТС різного порядку. Деякі дослідники до туристичної інфраструктури відносять також і туристичні об'єкти природного походження, пам'ятки, музеї,

тощо. Саме туристичні ресурси туристичної інфраструктури займають особливе місце у розвитку всієї туристичної галузі. До ресурсів туристичної інфраструктури відносять сукупність природних та штучно створених людиною об'єктів, що мають комфортні властивості та придатні для створення туристичного продукту. Як правило, їх наявність визначає формування туристичного бізнесу в тому чи іншому регіоні. Об'єкти, що представляють історичне та культурне минуле країни (музеї, пам'ятники та пам'ятні місця, пов'язані з історичними подіями, життям і діяльністю видатних представників науки, техніки, культури, а також унікальні архітектурні та етнографічні об'єкти). Об'єкти, що демонструють сучасні досягнення країни в промисловості, будівництві, сільському господарстві, науці, культурі, медицині та спорті [57].

Також під інфраструктурою РТС розуміють сполучення організаційних структур і нормативно оформлених процедур, що гарантують функціонування і взаємодію суб'єктів туристичної діяльності, а також впорядковують рух матеріальних та інформаційних потоків між ними та зовнішнім середовищем. Інфраструктура складається з трьох частин: інституційної, інформаційної, регламентуючої. Інституційну складову становлять загальні інституції(транспорт, готелі, банки, страхові компанії, митниці, інвестиційні фонди тощо) і спеціалізовані інституції (туристичні фірми, рекламні підприємства, спеціалізовані страхові компанії, служби маркетингу тощо).

Інформаційна складова містить такі елементи як:

- розповсюдження інформації (Інтернет, засоби масової інформації);
- інформаційний та рекламний бізнес;
- інформаційно-туристичний ресурс (необхідність створення образу

романтичної подорожі, який би приваблював туристів, стимулював туристичну активність і ефективне використання туристичного потенціалу регіону).

Регламентуюча складова туристичної інфраструктури містить в собі нормативно-правові акти, що регулюють відносини в цій сфері життєдіяльності

суспільства. Правова регламентація розвитку туристичної інфраструктури здійснюється: на державному рівні - Верховною Радою, Кабінетом Міністрів, Міністерством економіки; на регіональному рівні – місцевими органами влади та самоврядування.

Туристична інфраструктура обумовлена споживанням. Туристське споживання у вартісному вимірі складається з сукупності витрат рекреантів, основними серед яких є: комплексні тури (пакет послуг); послуги розміщення; харчування та напої; послуги пасажирського транспорту, екскурсійне обслуговування; послуги перекладача; організаційні послуги тур оператора або турагента; рекреаційні, культурні, розважальні, спортивні заходи; придбання сувенірної продукції, фототоварів, відвідування магазинів; страхування; інші (у т.ч. фінансові послуги, оренда транспортних засобів тощо).

Вона здійснює всі функції забезпечення функціонування та взаємодії суб'єктів РТС та організації матеріальних, інформаційних й фінансових потоків. Туристична інфраструктура має специфічний комплекс потреб людини, який задовольняється туризмом і має достатньо високу мотиваційну силу, яка спонукає сотні мільйонів людей у світі до подорожей. Завдяки туристичній життєдіяльності, людина може реалізувати різноманітні потреби, такі як: рекреаційні та емоційно-чуттєві (у задоволенні від краси природи, історичних і культурних пам'яток, а також в емоційно орієнтованому спілкуванні з іншими індивідами як всередині туристичного середовища, так і з представниками місцевого населення), пізнавальні (у більш глибокому, аніж за звичайних умов, пізнанні та осягненні іншого «життєвого світу») та потреби у самореалізації.

Потреби туриста краще за все, розглядати в контексті суспільних потреб. Зазвичай, подорожуючі є найбільш динамічною частиною суспільства, що призводить до великої кількості потреб. Більше того, туристична діяльність сприяє не тільки задоволенню, але й розвитку потреб як її суб'єктів, так і суспільства в цілому, причому ці потреби спрямовані переважно в суспільно

корисному напрямку. Отже, в цілому, туристична інфраструктура – це сукупність соціальних інститутів, організаційних структур та нормативно оформлених процедур, а також стан соціально - політичного клімату і суспільної свідомості в країні.

Аналізуючи складові рекреаційно-туристичної інфраструктури, вчені вирізняють також загальну (охоплює все національне господарство незалежно від туристичного руху) і туристичну (залучена безпосередньо тільки в туризм) інфраструктури. Цілком можливо, наприклад, віднести до туристичної інфраструктури виробництво послуг багатофункціональними об'єктами, такими як: музеї, театри, санаторно-курортні заклади, цирки, стадіони тощо (рис. 1.2.3).

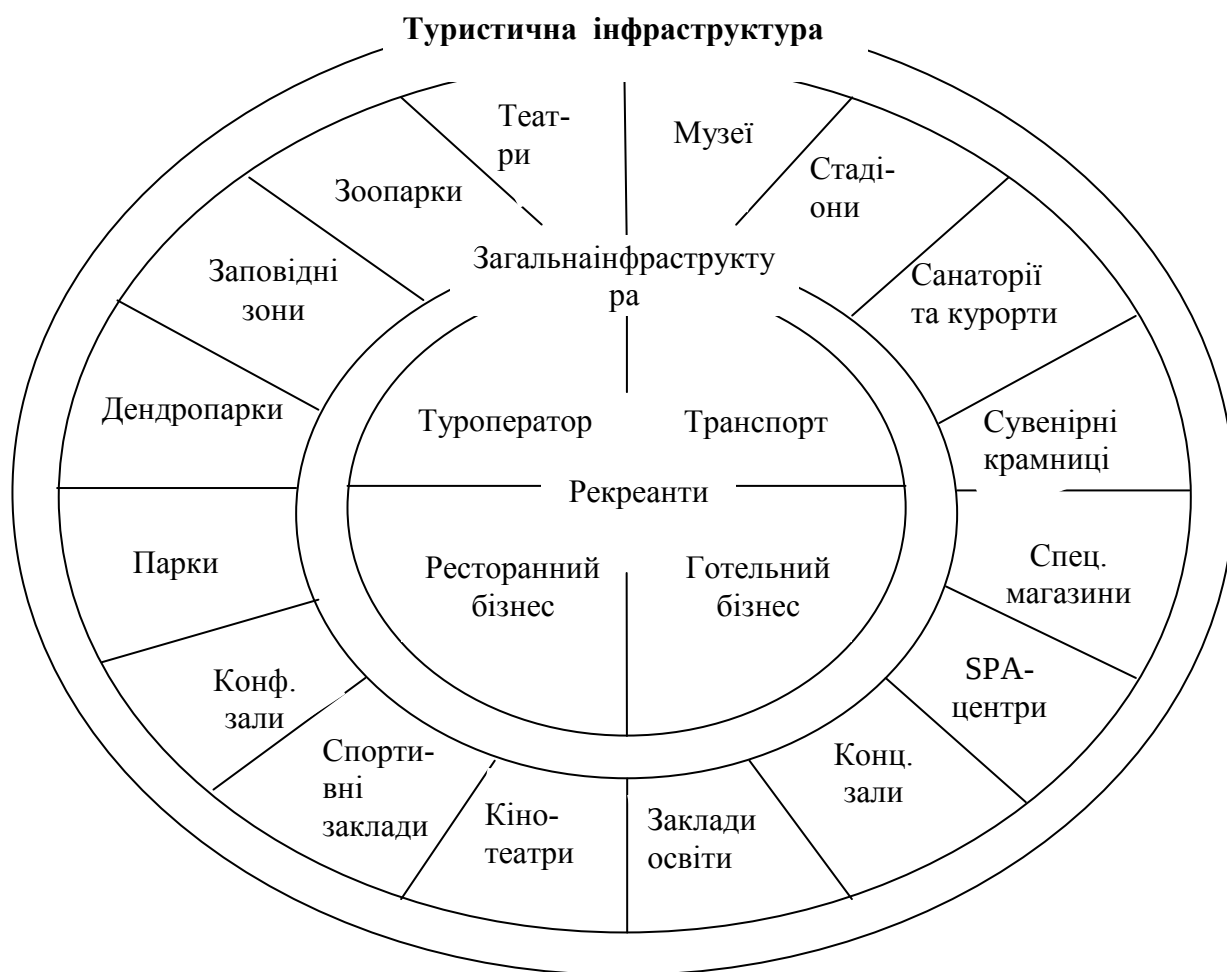

Рис. 1.2.3. – Сегменти інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери [24]

Підсумовуючи вище наведені терміни можна відмітити, що все ж таки найпоширеніші погляди на трактування рекреаційного потенціалу пов'язуються або з ресурсами або з ефективним відпочинком. Тому, визначивши рекреаційно-туристичний потенціал, можна забезпечити розумне використання цих ресурсів. В результаті виникне можливість запобігання негативним змінам та втраті рекреаційних властивостей.

1.3. Механізм реалізації рекреаційно-туристичного потенціалу регіонів

Кожна країна, яка прагне до інтеграції у світовий економічний простір, повинна забезпечити високий рівень життя населення і стабільність розвитку економічної системи. Наша держава в період ринкових змін потребує формування нової раціональної політики, спрямованої, насамперед, на усунення невідповідності в розвитку регіонів, використання їх економічного потенціалу, планування регіонального розвитку. Основою розвитку галузей і сфер національної економіки є наявність необхідних ресурсів, ефективність та здатність регіонів до їх використання. Всі ці чинники притаманні економічному потенціалу території.

Зараз значна увага приділяється розвитку туристичної сфери як одній із пріоритетних в Україні. Але навіть при наявності всіх необхідних ресурсів та інших умов для розвитку недостатньо для їх спрямування у відтворювальні процеси регіональних господарських систем. Тому виникає термінова потреба створення механізму поєднання та взаємодії між елементами складної системи, якою представлений сукупний туристичний потенціал, та сукупність інструментів, що дозволить у повній мірі використати потенційні можливості туристичної сфери.

Наша економічна система має досить розгалужену компонентну структуру, яка представлена великою кількістю галузей та видів виробництв, вказану в КВЕД. Розподіл у рівнях розвитку регіонів України спричинений різною кількісною і якісною структурою економічних ресурсів та можливостей їх використання. Дослідження туристичного потенціалу у регіональному перетині дає можливість порівняти регіони не тільки за обсягами наявних туристичних ресурсів, але і за рівнями їх реального використання [58]. На мій погляд, завдання регіональної економічної політики у галузі туризму, полягає не у вирівнюванні туристичного потенціалу всіх регіонів, а у розробці системи заходів, яка надала б можливість найповнішого використання наявного туристичного потенціалу регіонів для прискорення темпів їх соціально-економічного розвитку. Сьогодні існує потреба врахування особливостей розвитку кожного регіону, адже ігнорування цих чинників може призвести до нерозмірного розвитку, що суперечить найголовнішим пунктам нової районної політики. Зважаючи на необхідність забезпечення сталого розвитку регіонів за умови повного використання їх економічного потенціалу та ліквідація регіональних незбіжностей, виникає необхідність поділу напрямів регіональної політики щодо розвитку туризму відповідно до рівнів туристичного потенціалу. Також важливим питанням є інвестиційна привабливість, як в регіональному, так і галузевому аспекті, адже додаткове інвестування на розвиток туристичної галузі дасть можливість швидше отримати прибуток, а в результаті, вивести країну на вищий рівень соціально-економічного розвитку.

Механізм – це система, спосіб, що визначають порядок певного виду діяльності. Організаційно-економічний механізм розвитку будь-якого територіального комплексу, виду регіонального чи локального ринку – це сукупність форм і методів, через які здійснюється організація суспільного виробництва у даному комплексі (ринку), і узгоджена економічно доцільна діяльність його як єдиного цілого [53]. «Механізмом реалізації інвестиційного

потенціалу регіону» називають впорядковану сукупність елементів, що у своїй взаємодії забезпечують достатність обсягів та ефективність інвестиційних вкладень у регіон і соціально-екологічні пріоритети розвитку території [3].

Під механізмом реалізації туристичного потенціалу регіону слід розуміти комплекс об'єктів, суб'єктів, форм, методів та інструментів, що представляють собою структуру компонентів та зв'язків між ними. Продуктивний організаційно-економічний механізм, як елемент єдиного господарського механізму, має забезпечити результативну взаємодію продуктивних сил і економічних відносин. Винятковим у формуванні механізму є те, що кожен етап розвитку економіки країни має необхідність його удосконалення та пристосування до нових умов господарювання. Це спричинене тим, що рівень розвитку продуктивних сил суспільства, формування нових потреб більш якісного порядку, виникнення нових цільових орієнтирів тощо, що, в свою чергу, є вимогою до змін взаємозв'язків між частинами системи і на цій основі можливе формування нових структурних елементів механізму.

Туристичний потенціал – це сукупність всіх наявних ресурсів, необхідних для здійснення туристичної діяльності в нових умовах господарювання, та здатність максимального їх використання для задоволення потреб громадян України та іноземних туристів у якісних послугах [20].

Даний механізм можна розглянути з двох різних сторін:

- зовнішня система його функціонування;
- внутрішня будова механізму, що становить сукупність певних елементів у їх взаємодії.

Зовнішня система організаційно-економічного механізму реалізації туристичного потенціалу регіону схематично представлена на рис. 1.3.4. Даний механізм є складною системою, що містить в собі елементи, взаємодія яких повинна стати умовою дієвого використання туристичного потенціалу, що націлений на сталий розвиток.

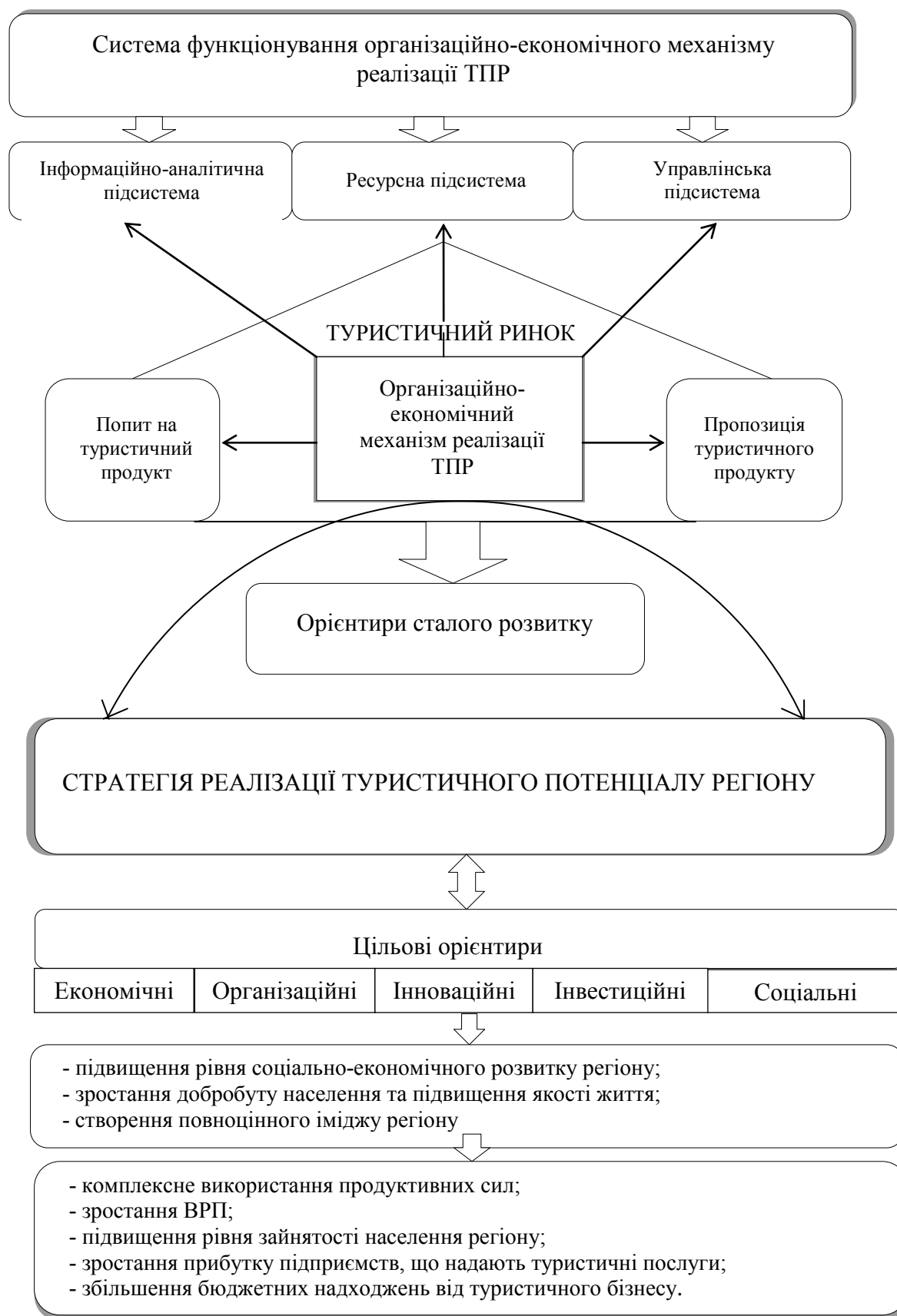

Рис. 1.3.4. – Зовнішня система організаційно-економічного механізму реалізації туристичного потенціалу регіону [53]

Основним блоком є туристичний ринок, який перш за все, є системою економічних відносин, пов'язаних з купівлею-продажем туристичного продукту та формуванням ціни на нього. Завдяки роботі даного елемента відбувається злиття попиту і пропозиції туристичного продукту та встановлення рівноважного ринкового обсягу та ціни на туристичний продукт.

Для ефективності впливу даного організму необхідна повна система забезпечення, яка відображена трьома блоками:

- інформаційно-аналітична підсистема;
- ресурсна підсистема;
- управлінська підсистема.

Нові елементи господарювання потребують іншого підходу для розвитку кожного вищенаведеного блоку. Приміром, інформаційно-аналітична підсистема являється основною, адже завдяки її наявності з'являється можливість орудувати інформацією, як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. В сучасних умовах існує безліч труднощів та недоліків у формуванні єдиного інформаційного зібрання, яке дало б змогу реалізувати ефективне регіональне управління, при цьому залишаючи першість загальнодержавним інтересам суспільства. Дана система включає в себе такі елементи: джерела, носії, синтезовані дані про наявність туристичних ресурсів, сформованість туристичного потенціалу в регіонах, економічну здатність до його використання, рівень реалізації потенціалу, рівень мотивації до прийняття та впровадження заходів щодо підвищення рівня розвитку туристичного потенціалу про структурно-динамічні зрушення у галузі туризму. Варто зауважити, що основною умовою успішного використання інформаційної підсистеми є потреба в розмежуванні вхідних та вихідних інформаційних потоків, а також аналізі ефективності функціонування системи туристичного потенціалу на основі зворотного зв'язку.

Ресурсна підсистема також змінюється, адже матеріально-технічна база, що

являється її основою, все більше поповнюється інтелектуальними ресурсами. Це спричинено загальними економічними законами розвитку систем. Людський фактор набуває більшого значення, якщо трудові ресурси трансформуються в інтелектуальний капітал. Поєднати нові елементи туристичного потенціалу і зобов'язати їх ефективно працювати для покращення економічної та соціальної ефективності, зможе саме людина з високим інтелектуальним рівнем розвитку.

Не менш важливою в системі забезпечення роботи організаційно-економічного організму є ресурсна підсистема, адже лише оптимальна модель управління на всіх рівнях дозволить ефективно використовувати туристичний потенціал.

При умові існування вищенаведеної системи забезпечення роботи механізму та ефективної взаємодії суб'єктів туристичного ринку з метою отримання цілей сталого розвитку, формуються стратегічні напрями реалізації потенціалу кожного регіону. У такому разі важливим акцентом є динамічність в процесі розробки стратегії. Під цим слід розуміти, що зміна стану розвитку туристичної сфери, а відповідно, рівня сформованості туристичного потенціалу, можливостей до його збільшення, використання, зміна позиції його реалізації потребує зміни основних аспектів регіональної економічної політики в галузі туристичного регулювання. Зважаючи на оцінку стану зміни складових механізму під впливом певних факторів, слід зауважити, що управлінська підсистема є умовно-постійною. Для забезпечення взаємного узгодження інтересів регіонів та змоги отримати сумарний ефект від взаємодії регіонів між собою, яка буде спрямована не лише на підвищення рівня реалізації власного регіонально туристичного потенціалу, а й підвищення його розвитку загалом, дозволить саме єдиний підхід до управління.

Частина механізму, якій притаманна мінливість у залежності від рівня сформованості туристичного потенціалу регіону, представлена диференційованими стратегічними напрямками регіональної політики,

спрямованими на його розвиток та реалізацію.

Метою розробки і реалізації стратегії є досягнення цільових орієнтирів, які мають власну ієрархію. Разом вона представлена такими елементами: економічними, організаційними, інноваційними, інвестиційними та соціальними. Виконання даних орієнтирів виражається через підвищення рівня соціально-економічного розвитку, покращення добробуту населення та підвищення якості життя, створення привабливого іміджу регіону. Також є нижчий рівень орієнтирів, які можуть перетворюватись у методи досягнення цільових орієнтирів вищого порядку.

Механізм реалізації туристичного потенціалу регіону може діяти лише при наявності та ефективності взаємодії його основних елементів, що представлені його внутрішньою будовою, а саме:

- суб'єктів;
- об'єктів;
- форм реалізації;
- інструментів;
- методів [53].

Суб'єктами є: населення країни (регіону), підприємства, які утворюють пропозицію туристичного продукту, маклери у наданні туристичних послуг (туристичні агентства та бюро подорожей), підприємства туристичної інфраструктури та індустрії туризму, державні органи влади і місцевого самоврядування, громадські організації, населення інших держав (як потенційні споживачі туристичного продукту України).

Об'єктом виступає безпосередньо туристичний потенціал, а саме, його структурні компоненти, які представлені п'ятьма складовими: інвестиційною, історико-культурною, інфраструктурною, інтелектуальною та інформаційною [41].

Кожна з цих складових має власний зміст, тобто включає до свого складу елементи більш низького порядку, тому для їх відповідного розвитку і здатності до комплексного використання має бути направлена діяльність вищерозглянутих суб'єктів механізму.

Стосовно форм відтворення туристичного потенціалу, варто відмітити певні особливості, що пов'язані з елементним складом. Рівень розвитку структурних компонентів туристичного потенціалу є досить не рівномірним, тому виникає нагальна потреба їх збалансування, тобто покращити рівень розвитку певних елементів за допомогою їх формування та збільшення. У такий спосіб, наслідком кількісної зміни елементів буде не тільки його інакша структура та збільшення розміру, а й зміна якості туристичного продукту. Тому кількісне зростання компонентів туристичного потенціалу являється однією з форм відтворення можливостей туризму, іншою формою – якісні перетворення як наслідок кількісних змін структурних елементів.

Розглядаючи форми реалізації з іншого боку, варто звернути увагу на часовий період, протягом якого заплановано залучення окремих заходів. Найбільш раціональним буде спрямувати зусилля на підтримку індивідуального підприємства як форми реалізації туристичного потенціалу. Перш за все, це стосується сільського зеленого туризму, який повинен «вийти з тіні». Тобто важливе значення має офіційна реєстрація постачальників даного туристичного продукту не тільки з метою збільшення грошових надходжень від підприємницької діяльності до бюджету, але й з метою додаткової реклами пропозиції цього незвичайного виду продукції.

Середньострокова перспектива передбачає більші можливості у створенні принципово нової форми реалізації туристичного потенціалу. Мова йде про створення регіональних агенцій розвитку туризму в регіонах на засадах поєднання державного і приватного капіталу [54].

Щодо довгострокового періоду, то слід зауважити, що однією з ефективних

форм реалізації потенціалу є створення туристичних кластерів. Даний процес є досить складним та вартісним, крім цього, потребує тривалого часу для розробки, облаштування та втілення в життя. Не дивлячись на те, що цей процес ускладнений різними нюансами, він є достатньо ефективним з точки зору порівняння витрат на його створення та отримання від його функціонування прибутку.

Особливої уваги потребує сукупність інструментів, за допомогою якого відбувається реалізація туристичного потенціалу. Основними елементами є такі: бізнес-угода, правове забезпечення, контролінг, реклама, страхування, ліцензування. Необхідно детальніше розглянути перший елемент представленого блоку, оскільки його застосування в якості інструменту має певні особливості. Вони виражені в можливостях розмежування і поділу угод в залежності від різних ієрархічних рівнів їх можливої дії. Отже, виділяємо три рівні, на яких будуть укладатись бізнес-угоди на купівлю продаж регіонального туристичного продукту:

- співпраця на рівні регіону;
- міжрегіональна співпраця;
- міжнародна співпраця [53].

На рівні регіону пропонується укладання бізнес-угод між регіональними агенціями розвитку туризму та підприємствами регіону щодо реалізації останнім певного туристичного продукту для задоволення потреб працівників даних підприємств та забезпечення сформованого попиту на якісні туристичні послуги. У свою чергу, регіональні агенції розвитку туризму укладають угоди з підприємствами, що формують пропозицію туристичного продукту регіону, або з посередниками на основі попереднього проведення конкурсу на кращий туристичний маршрут, основними характеристиками якого були б висока якість та помірна ціна. Таким чином, це стане стимулом для підприємств до покращення облаштованості маршрутів та, як наслідок, підвищення якості

пропонованого туристичного продукту з метою закріплення власних конкурентних позицій на ринку даного виду послуг. З іншого боку, підприємства, які забезпечують своїх працівників регіональним туристичним продуктом, таким чином підвищують інтелектуальний рівень власного персоналу та зумовлюють відновлення їх робочої сили. А це, в свою чергу, призводить до підвищення продуктивності праці, а отже до зростання рівня соціально-економічного розвитку регіону.

Регіональне партнерство дозволяє укладати бізнес-угоди між регіональними агенціями розвитку туризму різних областей з приводу: розробки спільних маршрутів з високим рівнем якості; обміну інформацією про потенційних подорожуючих у різних регіонах нашої країни та всебічного сприяння розповсюдженню не тільки власного туристичного продукту, але й туристичних послуг інших регіонів.

Співпраця на міжнародному рівні опирається на те, що укладання угод між регіональними агенціями розвитку туризму регіонів України та представниками туристичного бізнесу інших країн є основою. У результаті тісної співпраці на міжнародному рівні, посиляться інтерес потенційних туристів до інших країн, зокрема до України.

Іншим важливим елементом, без якого неможлива робота жодного організаційно-економічного механізму, є правове забезпечення, що представлено нормативно-правовою базою регулювання сфери туризму.

Не менш важливим для необхідності контролю за якістю пропонованого туристичного продукту, за раціональністю витрачання коштів, за дотриманням всіх вимог та пунктів бізнес-угод відповідає контролінг. Він може виступати з боку державних органів влади та місцевого самоврядування, так і з боку регіональних агенцій, а також незалежних організацій, у тому числі міжнародних.

Одним з дієвих інструментів, який використовується з метою поширення

інформації про наявність пропозиції туристичного продукту регіону, а відповідно залучення потенційних подорожуючих до його споживання, є реклама в засобах масової інформації, в тому числі, мережі Інтернет, значення якої особливо підвищилось протягом останніх років.

Не менш важливим інструментом є страхування, оскільки саме складність процедури страхування та відшкодування збитків внаслідок виникнення страхового випадку може знизити попит на туристичний продукт з боку потенційних споживачів. З іншого боку, цей інструмент використовується і для страхування ризиків підприємств, що формують пропозицію туристичного продукту регіону. Питання ліцензування як вагомого інструмента регулювання туристичної сфери належить до компетенції держави.

Методи, які є елементами організаційно-економічного механізму реалізації туристичного потенціалу, є загальноприйняті (за формою впливу):

- прямі, які безпосередньо діють на функціонування суб'єктів ринку(у нашому випадку, туристичного);
- непрямі, які регламентують поведінку суб'єктів ринку не прямо, а опосередковано, через створення певного економічного середовища, яке змушує їх діяти у потрібному напрямі [2].

Таким чином, взаємодія всіх елементів механізму за умови повноцінної системи його забезпечення сприятиме досягненню цільових орієнтирів на основі створення стратегічних напрямів регіональної політики та їх реалізації у галузі туризму.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СТАНУ ТА ВИКОРИСТАННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

2.1. Оцінка ресурсного забезпечення рекреаційно-туристичного потенціалу області

Полтавська область – адміністративно-територіальна одиниця України з центром у місті Полтава. Утворена 22 вересня 1937 року. Розташована у середній частині Лівобережної України. Більша частина області лежить у межах Придніпровської низовини та Полтавської рівнини.

Площа – 28 748 км² (4,76 % території України), населення – 1 466 786 осіб. Область налічує 25 районів та 16 міст, з яких шість – Гадяч, Горішні Плавні, Кременчук, Лубни, Миргород та Полтава – обласного підпорядкування [8]. Детальна карта Полтавської області подана у додатку А.

Орографічні рекреаційні ресурси. Поверхня області має загальний нахил з півночі-північного сходу на південь-південний захід. Цей же напрямок простежується й для гідрографічної сітки. Максимальна абсолютна відмітка рельєфу (202,6 м) на Лівобережжі області розташована за 5 км на захід від Опішні на правобережній Придніпровській височині найвища точка поверхні +204 м (вершина горба за 4 км на південь від Крюківського району міста Кременчук). Цей горб називають «Деївською горою». Найнижча точка поверхні Полтавщини (64 м) – це берег Дніпродзержинського водосховища (середній уріз води в ньому). Середній похил поверхні по профілю між цими відмітками становить 0,98 км [8].

Зниження в межах Придніпровської низовини відбувається нерівномірно, наприклад для Глобинського, Карлівського, Котелевського районів (табл. 2.1.1).

Таблиця 2.1.1

Оцінка орографічних ресурсів районів Полтавської області [8]

Район	Особливість рельєфу	Оцінка орографічних ресурсів, бали
Велико-багачанський	Хвиляста рівнина, широкими терасами пологознижується на південний захід до Дніпра	1
Гадяцький	У межах Полтавської рівнини Дніпровсько-Донецької западини	1
Глобинський	У межах Придніпровської низовини	1
Гребінківський	Поверхня рівнинна	1
Диканський	У межах Полтавської рівнини	2
Зіньківський	Територія належить до Дніпровсько-Донецької западини, складеної осадовими породами	2
Карлівський	Район лежить у межах Придніпровської низовини	1
Кобеляцький	Хвилясто рівнинний, низовини пов'язані з долинами річок	2
Козельщинський	На лівобережній терасі низини Середньодніпров'я	1
Котелевський	У межах Придніпровської низовини, поверхня рівнинна	1
Кременчуцький	Хвиляста рівнина, особливості долин Дніпра	2
Лохвицький	Поверхня рівнинна	1
Лубенський	Хвилясто рівнинний	1
Машівський	Степова рівнина, яка знижується в напрямку до Дніпра	2
Миргородський	Хвилясто-рівнинний	1
Новосанжарський	Річкові долини, балки	2
Оржицький	Рельєф хвилясто рівнинний, низовини пов'язана з долинами річок	2
Пирятинський	Придніпровської низовини	1
Полтавський	Поверхня – хвиляста рівнина	2
Решетилівський	Поверхня району рівнинна	1
Семенівський	Поверхня полого хвиляста з давніми прохідними долинами та блюдцями-западинами	2
Хорольський	Лежить у межах Полтавської рівнини	1
Чорнухинський	У межах Придніпровської низовини	1
Чутівський	Переважно – рівнинна, висота над рівнем моря – близько 100 метрів.	1
Шишацький	На лівому високому березі річки Псел	2

Ярусність рельєфу обумовлена більшою інтенсивністю підняття на північному сході області. Таких ярусів, що ступінчасто знижуються, деякі вчені налічують більше 20. Вони і складають Придніпровську низовину (табл. 2.1.1).

Максимальні відмітки рельєфу рівнини в межах міста Полтави +159,2м (Поле Полтавської битви); мінімальні +78м (уріз р. Ворскли під мостом траси Київ – Харків) [8].

За даними таблиці 2.1.1, зважаючи на бали, що були виставлені кожному району, поверхню Полтавської області слід вважати рівнинною та «проміжною». Таким чином, територія області має низьку привабливість орографічних ресурсів та потенціал у розвитку таких видів туризму, як спелео, гірський, гірськолижний та інші є незначним, майже неможливим.

Оцінка гідрологічних ресурсів.

На території Полтавської області налічується 146 річок (водотоків довжиною понад 10 км) загальною довжиною 5 100 км. Серед них:

- дві великі (понад 500 км) – Дніпро і Псел;
- дев'ять середніх (довжиною 101-500 км) – Ворскла, Сула, Оріль, Удай, Хорол, Оржиця, Мерла, Орчик, Коломак;
- 135 малих річок (100 км і менше);
- 124 озера з площею водного дзеркала понад 0,1 км² (загальною площею 676 га і загальним об'ємом води 76 млн м³);
- приблизно 1600 струмків [51].

Середня густота річкової мережі 0,27 км/км². Найбільш розвинута річкова мережа в басейнах Псла і Хоролу – (0,4 км/км²). Найменший показник – 0,17 км/км² – в басейні Оржиці [51].

Середня густота річкової мережі 0,27 км/км² (по Україні – 0,25 км/км²). Найбільший цей показник для басейнів Псла і Хоролу – в центральній частині Полтавщини (0,40 км/км²). Річки Полтавщини живляться в основному сніговими водами (55-60% від загального об'єму стоку), хоч більша кількість річної суми опадів випадає в тепле півріччя. Це обумовлено тим, що літні опади (за винятком зливових) просочуються в ґрунт, випаровуються і майже не дають

стоку. Роль снігового живлення збільшується з півночі на південь області. Другим за значенням джерелом живлення річок є підземні води (30-35%). Значна частина малих річок бере початок в межах Полтавщини. Дніпро і його найбільші притоки (Псел, Ворскла, Сула та інші) починаються на території інших областей, і стік, які вони звідти приносять, є транзитними.

Головною водною артерією Полтавщини є річка Дніпро – головна ріка України, третя за площею водозбору в Європі (після Волги і Дунаю), довжина якої 2285 км, а площа басейну 503 тис. км². Дніпро омиває південно-західну частину області на протязі 267 км. Колись мав Дніпро і старі русла – Старка, Старицю, Діда, рукава-притоки, які витікали і вливалися в нього. Серед них: Рящуватий, Ревучий, Гирман, Ярданка. Усі вони зникли з утворенням Кременчуцького водосховища. Найбільшу площу вони займають в басейні Сули поблизу Лубен (озера – 32 км², болота – 1300 км²), Псла в Козельщанському й Кременчуцьких районах (25 та 190) та Ворскли (15 і 260) (табл. 2.1.2).

Таблиця 2.1.2

Оцінка гідрологічний рекреаційних ресурсів районів Полтавської області [30]

Район	Площа району тис. км ²	Площа актуальних смуг і рекреаційних акваторій, км ²	Частка від площі адмін. одиниці, %	Оцінка гідрографічних ресурсів, бали
1	2	3	4	5
Великобагачанський	1,0	168	16,8	4
Гадяцький	1,6	315	19,6	4
Глобинський	2,5	250	10	2
Гребінківський	0,5	100	20	4
Диканський	1,1	139	12,6	3
Зіньківський	1,4	256	18,2	4
Карлівський	0,9	170	18,8	4
Кобеляцький	1,8	169	9,3	2
Козельщинський	0,9	85	9,4	2
Котелевський	1,5	138	9,2	2
Кременчуцький	1,3	149	11,4	3
Лохвицький	1,3	322	24,7	5
Лубенський	1,4	361	25,7	5
Машівський	0,8	204	25,5	5
Миргородський	1,5	281	18,7	4

Продовження таблиці 2.1.2

1	2	3	4	5
Новосанжарський	1,3	261	20,0	4
Оржицький	1	200	20	4
Пирятинський	0,9	153	15,3	4
Полтавський	1,2	209	17,4	4
Решетилівський	1	182	18,2	4
Семенівський	1,3	185	14,2	4
Хорольський	1	262	26,2	5
Чорнухинський	0,7	125	17,9	4
Чутівський	0,8	123	15,3	4
Шишацький	0,8	139	17,4	4

В області налічується 124 озера з площею водного дзеркала понад 0,1 тис. км² (загальною площею 476 тис. га і загальним об'ємом води 76 млн. м³) [8].

Враховуючи вищезазначене, найбільшу оцінку гідрографічних ресурсів, частка яких від площі адміністративної одиниці становить 24,7-25,7%, отримали 4 райони (Хорольський, Машівський, Лубенський, Лохвицький) (табл. 2.1.2). Дані області отримали лідируюче положення за рахунок «річкової складової». 15 районів оцінено в 4 бали, 6 районів були оцінені у 2-3 бали.

Оцінка природно-антропогенних рекреаційних ресурсів.

На сьогодні природно-заповідний фонд області налічує 353 території та об'єкти загальною площею 119494 га, що складає 4,16 % від загальної площі області (табл. 2.1.3).

Таблиця 2.1.3

Оцінка природно-антропогенних рекреаційних ресурсів районів Полтавської області [11]

Район	Площа природоохоронних територій, тис. га	Оцінка природно-антропогенного блоку, бали
1	2	3
Великобагачанський	0,896	1
Гадяцький	5,706	4
Глобинський	1,135	1
Гребінківський	1,381	1
Диканський	1,376	1

Продовження таблиці 2.1.3

1	2	3
Зінківський	1,387	1
Карлівський	1,989	2
Кобеляцький	2,677	2
Козельщанський	3,024	3
Котелевський	1,858	2
Кременчуцький	26,873	5
Лохвицький	4,442	4
Лубенський	2,466	2
Машівський	1,339	2
Миргородський	1,357	2
Новосанжарський	5,213	4
Оржицький	3,790	3
Пирятинський	4,235	3
Полтавський	1,625	2
Решетилівський	1,014	2
Семенівський	3,253	3
Хорольський	1,601	2
Чорнухинський	2,015	2
Чутівський	3,043	3
Шишацький	0,862	1

За своїми природними ресурсами Полтавщина належить до областей, які мають виключно сприятливі умови для організації санітарно-курортного лікування і масового відпочинку. Основу курортних ресурсів складають мінеральні води, виявлені в Миргородському, Великобагачанському, Новосанжарському, Кременчуцькому, Хорольському та інших районах. В області діють санаторії-профілакторії, бази відпочинку. В містах, на територіях держлісгоспів організовано місця відпочинку туристів [35].

Архітектурно-історичні ресурси.

Архітектурна спадщина Полтавщини представлена пам'ятками різноманітних стильових напрямків, серед них є й такі, що відносяться до розряду унікальних. У більшості – це споруди культового та громадського призначення, які збудовані переважно на межі XVIII ст. – XIX ст. (табл. 2.1.4).

Таблиця 2.1.4

Оцінка історико-архітектурних рекреаційних ресурсів районів Полтавської області [13]

Район	Кількість найвизначніших архітектурно-містобудівних споруд	Оцінка архітектурно-історичного блоку, бали
Великобагачанський	3	2
Гадяцький	4	3
Глобинський	4	3
Гребінківський	2	2
Диканський	9	5
Зінківський	1	1
Карлівський	2	2
Кобеляцький	3	2
Козельщанський	2	2
Котелевський	4	3
Кременчуцький	5	3
Лохвицький	2	2
Лубенський	6	3
Машівський	4	3
Миргородський	7	4
Новосанжарський	2	2
Оржицький	4	4
Пирятинський	5	4
Полтавський	12	5
Решетилівський	4	4
Семенівський	6	4
Хорольський	4	4
Чорнухинський	2	2
Чутівський	2	2
Шишацький	3	2

За даними таблиці 2.1.4, Полтавський та Диканський райони отримали найвищу кількість балів (5), оцінені у 4 бали були 6 районів області. Це Хорольський, Семенівський, Решетилівський, Пирятинський, Оржицький та Миргородський райони. Інша частина адміністративно-територіальних одиниць Полтавської області були оцінені у 2-3 бали, і лише Зінківський район отримав найменшу кількість балів (1).

Значне місце в переліку пам'яток займає ансамбль Мгарського Спасо-

Преображенського монастиря поблизу м. Лубни (XVIII ст.), Хрестовоздвиженський монастир в м. Полтаві (XVIII ст. – XIX ст.). Дані пам'ятки архітектури подані у додатку Б.

Серед пам'яток архітектури українського бароко, яке вважається видатним явищем в історії культури і мистецтва українського народу, – Преображенська церква в с. Великі Сорочинці Миргородського району та Троїцька церква в Диканьці (1780 р.). Багата Полтавська земля і пам'ятками архітектури епохи класицизму. До теперішнього часу дійшли прекрасні пам'ятки цього архітектурного стилю: Миколаївська церква (1794 р.), дзвіниця (1810 р.) та тріумфальна арка (1820 р.) в садибі Кочубеїв, що у Диканьці, садибний будинок та інші споруди у маєтку Муравйових-Апостолів у селі Хомутець Миргородського району, будівлі у садибі Закревського в селі Березова Рудка Пирятинського району. До пам'яток архітектури зрілого класицизму також відносяться церкви: Троїцька (м. Котельва, 1812 р.), Успенська (с. Веприк Гадяцького району, 1821 р.), Благовіщенська (с. Федорівка Карлівського району, 1828 р.) Всіхсвятська (м. Гадяч, 1836 р.) [56].

Сутність архітектури класицизму втілена в житті м. Кременчука, Полтави та інших населених пунктів. Видатним зразком вітчизняного містобудування XIX ст. й архітектурного класицизму є ансамбль Круглої площі в Полтаві. Забудова кварталів навколо Круглої площі за єдиним архітектурним стилем створила чудовий комплекс, який є унікальною сторінкою в історії містобудування початку XIX століття.

Полтава відома й іншими пам'ятниками епохи класицизму, серед яких – будинок пожежної команди (1808 р.), що на Першотравневому проспекті, колишня Богодільня (1820 р.), а нині один із корпусів обласної лікарні по вул. Шевченка, школа садівництва в минулому (1830 р.), зараз це – міська інфекційна лікарня, інститут шляхетних панночок (1832-1836 рр.) – нині головний корпус Полтавського технічного університету, розташований на

Першотравневому проспекті та ряд інших [19].

Серед архітектурних споруд особливу групу становлять будови початку ХХ ст., що несуть на собі відбитки пошуку в архітектурі українського національного стилю. До них належить мурована Покровська церква в селі Плішивець Гадяцького району (1906 р.), що повторює, в певній мірі, вираз знаменитого запорізького дерев'яного дев'яти банного Троїцького собору в м. Новомосковську Дніпропетровської області. Видатною спорудою архітектури українського модерну є будинок Полтавського губерньського земства, спорудженого у 1902–1908 рр. (будівля сучасного Полтавського краєзнавчого музею), та собор в ім'я Різдва Богородиці в смт Козельщині [34].

Біосоціальні рекреаційні ресурси.

Важливу роль у формуванні туристичної привабливості Полтавської області відіграють біосоціальні рекреаційні ресурси (табл. 2.1.5).

Таблиця 2.1.5

Оцінка біосоціальних рекреаційних ресурсів районів Полтавської області [17]

Район	Кількість найвизначніших біосоціальних ресурсів	Оцінка біосоціального блоку, бали
1	2	3
Великобагачанський	2	2
Гадяцький	4	3
Глобинський	6	4
Гребінківський	6	4
Диканський	14	5
Зінківський	8	4
Карлівський	4	3
Кобеляцький	9	4
Козельщинський	5	3
Котелевський	3	2
Кременчуцький	6	4
Лохвицький	7	4
Лубенський	8	4
Машівський	4	3
Миргородський	7	4
Новосанжарський	6	4
Оржицький	5	3
Пирятинський	5	3

Продовження таблиці 2.1.5

1	2	3
Полтавський	16	5
Решетилівський	5	3
Семенівський	4	3
Хорольський	7	4
Чорнухинський	6	4
Чутівський	4	3
Шишацький	3	2

За даними таблиці 2.1.5, біосоціальні ресурси Полтавського та Диканського районів було оцінено максимально (5 балів), найменшу кількість балів (2 бали)отримали біосоціальні РТР Котелевського, Великобагачанського та Шишацького районів. Для «наповнення» таблиці було використано ряд енциклопедичних, довідкових, історичних, історико-географічних, краєзнавчих та інших джерел, дані яких було узагальнено.

Про значний внесок уродженців Полтавщини у розвиток вітчизняної науки і культури розповідають літературно-меморіальні музеї Г.С. Сковороди у смт. Чорнухи, І.П. Котляревського, Панаса Мирного, В.Г. Короленка у м. Полтава,Олеся Гончара у с. Суха Кобеляцького району, заповідник-музей М.В. Гоголя ус. Гоголеве Шишацького району та літературно-меморіальний музей письменника у славнозвісних Великих Сорочинцях на Миргородщині. Найстарішим в області є Полтавський краєзнавчий музей. Понад сто років тому (1891р.) при Полтавській губернській земській управі розпочалась організація музею, основу якого складала колекція ґрунтів і гербарій, зібраний експедицією відомого вченого-ґрунтознавця В.В. Докучаєва [5].

У Зіньківському районі працює Державний музей-заповідник українського гончарства в Опішні і єдиний в Україні спеціалізований етномистецький науково-дослідний, культурно-освітній і навчально-виховний заклад, який постає всеукраїнським центром дослідження, збереження і популяризації гончарської спадщини України [32]. Відомості про Полтавський художній музей

виходять далеко за межі України, у фондах якого зібрано полотна як вітчизняних, так і зарубіжних видатних майстрів пензля. Почав діяти він з 1920 р. як відділ краєзнавчого музею і до 1940 р. носив назву Картинної галереї. Із 1940 р. одержав статус самостійного музею.

На сьогодні він має більш як дев'ять тисяч творів мистецтва. Основою музейного зібрання стали твори видатного художника-передвижника М.О. Ярошенка, які, згідно із заповітом його дружини, були передані рідному місту. Поповнився музей і за рахунок картин та інших творів мистецтва з колишніх поміщицьких садиб [31].

На Полтавщині протягом віків формувалося своєрідне народне мистецтво в таких його різновидах, як гончарство, художня вишивка, художня обробка дерева, ткацтво і килимарство, декоративний розпис, плетіння з рогами тощо. В області велика кількість музеїв – державних і громадських («народних»). Загальна чисельність експонатів усіх категорій музеїв становить близько 700 тис. [4].

Гончарне виробництво на території Полтавщини існувало вже у найдавніші часи. Недосконало обпалені товстостінні уламки керамічних місткостей знаходять археологи під час розкопок. З керамікою більш пізніх часів, зокрема періоду Київської Русі, знайомлять колекції краєзнавчих музеїв Полтави, Лохвиці, Кременчука, Лубен. Сьогодні музей-заповідник українського гончарства в Опішні є найбільшим в Україні [19].

Центром килимарства на Полтавщині зараз є Решетилівська фабрика художніх виробів. Особливих успіхів решетилівський килимовий промисел досяг в останні роки. Килимарство полтавського краю не обмежується досягненнями лише решетилівського осередку. На Полтавщині є багато майстрів та художників, які працюють індивідуально. Полтавська народна художня різьба по дереву – чудове надбання багатьох поколінь талановитих майстрів і одне з найцікавіших досягнень в українському народному мистецтві.

Витвори різьбярського мистецтва вражають нас гармонією пропорцій, красою орнаменту, доцільністю кожної речі, різноманітністю різьбярської техніки, глибиною думки.

Історико-культурні рекреаційні ресурси.

Особливе місце належить пам'яткам, які відображають боротьбу українського козацтва за національне визволення і незалежність. Серед них виділяється відкритий у Полтаві у вересні 1995 р. – року відзначення 225-річчя від дня І.П. Котляревського – пам'ятник «Козацької слави» [15]. Хрестовоздвиженський монастир, побудований козаком Мартином Пушкарем на честь перемоги над поляками, та на місцину над Ворсклою, де, як свідчать легенди, в свій час жила і творила легендарна Маруся Чурай. Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви» (табл. 2.1.6).

Таблиця 2.1.6

Оцінка історико-культурних ресурсів районів Полтавської області [55]

Район	Кількість найвизначніших історико-культурних ресурсів	Оцінка історико-культурного блоку, бали
1	2	3
Великобагачанський	0	0
Гадяцький	1	1
Глобинський	0	0
Гребінківський	2	2
Диканський	4	3
Зінківський	2	2
Карлівський	1	1
Кобеляцький	3	2
Козельщанський	2	2
Котелевський	3	2
Кременчуцький	4	3
Лохвицький	2	2
Лубенський	5	3
Машівський	2	2
Миргородський	4	3
Новосанжарський	1	1
Оржицький	0	0
Пирятинський	4	3

Продовження таблиці 2.1.6

1	2	3
Полтавський	7	4
Решетилівський	0	0
Семенівський	1	1
Хорольський	1	1
Чорнухинський	3	2
Чутівський	0	0
Шишацький	2	2

За даними таблиці 2.1.6, найбільшу кількість балів та оцінку «4» отримав лише Полтавський район, оцінку «3» бали отримали 5 районів, це такі, як: Пирятинський, Миргородський, Лубенський, Кременчуцький та Диканський райони. Решта районів були оцінені у 2-3 бали. І лише Чутівський, Решетилівський, Оржицький та Глобинський отримали 0 балів, так як на їх території не було виявлено жодного визначного історико-культурного ресурсу.

Це один з перших стаціонарних музеїв Полтавщини, відкритий у 1909 році до 200-річчя перемоги військ Петра I над армією шведського короля Карла XII. Державний музей-заповідник М.В. Гоголя. Площа заповідника – понад 30 га [19].

У багатьох населених пунктах області споруджено пам'ятники та пам'ятні знаки жертвам Голодомору. За роки незалежності України пам'ятні знаки жертвам Голодомору та політичних репресій встановлено також у с. Градизьку Глобинського району, селищах Козельщина та Решетилівка. Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр. присвячено 2 254 пам'ятки. Це – братські та поодинокі могили радянських воїнів, партизанів, підпільників, пам'ятні знаки загиблим воїнам-односельцям, пам'ятники радянським воєначальникам [16].

На підставі викладених вище методик досліджень і оцінки рекреаційно-туристичних ресурсів Полтавської області, можна сказати, що найвищим доказом ресурсно-рекреаційної сутності області, її візитівкою є архітектурно-історичні та природні надбання. Підсумовуючи викладені вище методики

дослідження і оцінки рекреаційно-туристських ресурсів Полтавської області, визначення ресурсно-рекреаційного потенціалу її районів, нагадаємо, що найвищим проявом ресурсно-рекреаційної сутності Полтавської області, її візитівкою, туристсько-ресурсним та етнокультурним «знаком якості» є архітектурно-історичні та природні надбання.

2.2. Особливості реалізації рекреаційно-туристичного потенціалу області в сучасних економічних умовах

Туризм, як високорентабельна галузь економіки, важливого засобу культурного і духовного розвитку населення набуває все більшого значення. Це здійснюється для підвищення якості їх життя, утворення додаткових робочих місць, збільшення валютних надходжень області, підвищення її авторитету в Україні.

Процес розвитку туризму в області суттєво впливає на такі сфери економіки, як сільське господарство, будівництво, виробництво товарів широкого вжитку і має намір забезпечити в сучасних умовах ринкової економіки, перетворити індустрію туризму в провідний містобудівний фактор міст Полтави, Кременчука, Гадяча, Миргорода та інших районів, які є відомими історико-культурними осередками, що мають чимале значення для відродження національної культури українського народу.

Полтавщина надзвичайно багата на природні та лікувальні ресурси. Цьому сприяють географічне положення, гідрогеологічні умови та геологічна будова. Також туристично-рекреаційній діяльності в області сприяють кліматичні умови, чисельні водоймища, що поєднані з мальовничими краєвидами, джерела мінеральних вод відомих курортів м. Миргорода і с. Ліщинівки.

Сьогодні туризм в Полтавській області займає незначне місце в економіці, але кожного року за рахунок нього бюджет поповнюється. За останні роки стримуючими чинниками розвитку внутрішнього туризму стали морально застарілі важливі складові інфраструктури сфери соціально-орієнтованого внутрішнього туризму, порушення рівноваги виїзної та в'їзної кількості туристів. Залишається недостатньо високим рівень обслуговування в туристсько-екскурсійних організаціях. Потребує впорядкування система маршрутів і турів, структура підготовки і використання досвідчених кадрів, в області на низькому рівні знаходяться валютні прибутки від міжнародного туризму (табл. 2.2.1).

Таблиця 2.2.1

Туристичні потоки Полтавської області у 2013-2017 рр. [36]

(осіб)

Роки	Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності області – усього	Із загальної кількості туристів:		
		іноземні туристи	туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	внутрішні туристи
2013	20125	119	16228	3778
2014	12947	87	11476	1384
2015	9497	95	8811	591
2016	14608	207	13576	825
2017	19032	175	17884	973

Незважаючи на зростання загального обсягу туристичного потоку за останні роки, негативним фактором є зменшення кількості іноземних туристів та уповільнення темпів зростання обсягу внутрішніх туристів в 2016-2017 рр.

Побороти ці негативні фактори допоможуть капітальні вкладення і активні дії з боку держави та області. Сучасний стан туризму не відповідає потенційним можливостям області, яка має все необхідне для розвитку: природні умови, історико-культурні, матеріальні, людські ресурси. Туризм може й повинен стати одним з найефективніших засобів одержання прибутків, стимулювання

ринкових відносин, активного впливу на розвиток сумісних галузей економіки, зайнятість, поліпшення роботи по охороні пам'яток історії, підвищення культурного рівня населення.

В області функціонують 12 курортно-санаторних закладів. Систематично ведуться роботи з модернізації номерного фонду ЗАТ лікувально-оздоровчих закладів профспілок України «Укрпрофоздоровниця», «Миргородкурорт», санаторію ім. М.В. Гоголя (м. Миргород). Будується другий корпус санаторію «Радужний», ремонтуються та розширюють послуги санаторії «Сосновий бір» (Зіньківський район), «Псел» (Великобагачанський район) [50]. Найкращі курортно-санаторні заклади Полтавщини подані у додатку В.

В усіх санаторіях успішно лікують захворювання шлунку, печінки, підшлункової залози, жовчного міхура та кишечника. Точна діагностика, індивідуальні програми оздоровлення з урахуванням всіх виявлених захворювань, комплексний підхід, що об'єднує цілющу силу природних лікувальних чинників, збалансоване дієтичне харчування екологічно чистими продуктами, всі переваги широкого спектру фізіотерапевтичного лікування, великий вибір можливостей активного відпочинку дають неперевершені результати оздоровлення шлунково-кишкового тракту, відновлюють нормальний обмін речовин та захисні сили організму.

У кожному санаторії є власні дієтичні їдальні, розраховані на одночасне харчування всіх відпочиваючих. Дієтичні їдальні були повністю переобладнані, капітально відремонтовані з підвищенням комфортності і монтажем систем кондиціонування повітря. У всіх санаторіях їдальні пропонують попереднє замовлення страв в межах призначеної дієти. При особливій важливості для процесу оздоровлення збалансованого дієтичного харчування, ті, хто приїхав тільки відпочити, можуть скористатися ресторанним типом харчування.

Пропонують широкий вибір туристичних маршрутів по найцікавіших місцях Полтавщини. Створені всі умови для проведення форумів, конференцій,

семінарів та корпоративних свят.

Місто Миргород по праву вважається перлиною санаторно-курортного лікування та відпочинку на Полтавщині, яке завдяки оздоровчим властивостям мінерального джерела стало одним із найвідоміших курортів. Нещодавно Миргород мав назву всесоюзної оздоровниці, сьогодні це один з найвідоміших курортів України, який об'єднує вісім санаторіїв, де в б'юветах можна пити мінеральну воду прямо з джерел.

Місто розташоване в лісостеповій географічній зоні лівобережної частини Придніпровської низовини. Має м'який, рівний клімат, без різких коливань температури, що сприяє якісному лікуванню і швидкій реабілітації хворих. Знаходячись у центрі України, в екологічно чистій зоні, на мальовничих берегах річки Хорол, потопаючи в зелені беріз і сосен, працюють санаторії, що спеціалізуються на лікуванні захворювань органів травлення і порушення обміну речовин (цукрового діабету) та ще більше 15 показань [34].

Санаторії міста одночасно можуть приймати на лікування та оздоровлення близько 4 тис. пацієнтів, яких приймають висококваліфіковані лікарі та сучасна лікувально-діагностична апаратура.

Для розвитку Полтавщини, як туристичного об'єкту, створено Полтавське регіональне відділення спілки сприяння популяризації сільського зеленого туризму[45]. Область належить до дивовижних за своєю красою місць України. Чиста незаймана природа на всій території області позитивно впливає на людей. Вікові ліси, чисте повітря, джерельна вода – не перелічити всіх багатств, якими щедро наділена природа Полтавського краю, де можна здобути силу, здоров'я та довголіття.

Розвиток туристичного сектору області надасть можливість залучення додаткових коштів в регіон, що в кінцевому результаті сприятиме покращенню його інфраструктури, створенню нових робочих місць. Подальший розвиток зеленого туризму на Полтавщині доцільно впроваджувати через розбудову

районних кластерів зеленого туризму. Перші кроки в цьому напрямку зроблено у Великобагачанському, Котелевському, Диканському, Пирятинському, Шишацькому, Миргородському, Кременчуцькому районах.

Значним потенціалом розвитку області володіє екотуризм. На узбережжі Дніпра та річок Псел, Ворскла, Сула ще залишились рідкісні та цікаві види фауни. Крім того, в цій місцевості добре розвинені традиції мисливського та рибальського туризму, відокремлені від заповідних мисливські та рибальські угіддя з потребуною модернізації та реконструкції для прийому іноземних туристів базою розселення [28].

Полтавська область вражає своїми туристичними можливостями. Один з наймальовничіших регіонів держави водночас є унікальною скарбницею національної духовності і культури. Неповторна самобутність і краса Полтавського краю, його багата історична спадщина, шанобливо збережені давні традиції народних промислів, екологічно чисті зони та цілющі мінеральні води обумовлюють важливе значення Полтавщини як центру туризму та відпочинку [34].

Запровадження державної політики в галузі туризму на території Полтавської області виконує відділ з питань туризму і курортів облдержадміністрації. Як самостійний структурний підрозділ відділ створений у жовтні 2007 року, шляхом відокремлення від управління культури і туризму облдержадміністрації. Головними завданнями реалізації державної політики в туристичній галузі Полтавської області є: гармонізація обласної нормативно-правової бази; стимулювання будівництва та реконструкції об'єктів туристичної та курортно-рекреаційної інфраструктури, використання інвестиційного потенціалу у розвиток матеріально-технічної бази підприємств туристичної та курортної галузей; сприяння органам місцевої влади у реалізації їх прав та повноважень щодо виконання заходів державної політики в туристичній та курортно-рекреаційній галузях на районному рівні; стимулювання

комплексного підходу, системності та послідовності розвитку індустрії туризму в районах; сприяння розвитку сільського зеленого туризму, розбудові «коридорів зеленого туризму», інших напрямків туристичної діяльності (спортивного, екстремального, релігійного, культурно-пізнавального); підвищення рівня рекламно-інформаційної діяльності; залучення громадських та благодійних організацій до участі у налагодженні рекламно-інформаційної діяльності для поширення інформації про туристичні можливості Полтавщини; сприяння розширенню міжнародного співробітництва галузі [8].

Облдержадміністрація у питаннях розвитку туризму керується Конституцією і законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства культури і туризму України, розпорядженнями голови Полтавської обласної державної адміністрації, рішеннями обласної ради [35].

Для надання оперативної інформації про туристичні, екскурсійні та курортно-рекреаційні послуги, інформації про заклади розміщення, харчування і поширення рекламно-інформаційної продукції, створена мережа туристичних інформаційних центрів. Центри діють у Полтавському краєзнавчому музеї, управлінні культури Полтавського міськвиконкому, Диканській, Миргородській, Великобагачанській та Карлівській райдержадміністраціях.

Для збільшення потоку туристів велике значення має прогресія обласного туристичного продукту на внутрішньому і міжнародному ринках. Ця мета була реалізована через представництво області на всеукраїнських та міжнародних туристичних заходах, таких як: ярмарки, виставки, форуми, конференції.

Сьогодні Полтавщина тісно пов'язана з сільським зеленим туризмом. Це специфічна форма відпочинку в селі з використанням природного, матеріального та культурного потенціалу місцевості, яка пов'язана з використанням фермерського господарства, коли проживання, харчування та обслуговування туристів забезпечує сільська родина [8].

Досить великою популярністю користуються активні види туризму – кінний та водний. У зв'язку з цим, були розроблені нові туристичні маршрути, зокрема водний по річкам Ворскла, Сула, Псел та кінні, що діють у Великобагачанському, Миргородському, Чутівському, Котелевському та Кобеляцькому районах.

З 2008 року був офіційно впроваджений новий вид туризму – Яхтовий (в місті Горішні Плавні). Яхтовий туризм, це одно-, дво-, триденні тури Дніпром, з ночівлею в палатках на дніпровських островах, вечерею, зготованою на вогнищі, ознайомлення з краєвидами [31].

Для туристичної галузі створено банк інвестиційних проектів, до якого увійшло 40 пропозицій з усіх районів області. До нього належать:

- Гадяцький ландшафтний історико-культурний туристично-оздоровчий парк «Гетьманська столиця» та розбудова туристичної інфраструктури Гадяцького району;
- парк відпочинку «Кочубеївський» історико-культурного комплексу «Диканька», смт Диканька;
- будівництво готельного комплексу «Полузеро», смт Диканька;
- влаштування ландшафтного дендропарку «Диканський» з готельним комплексом, смт Диканька;
- будівництво санаторно-рекреаційного комплексу «Кришталевий Удай», м. Пирятин;
- відновлення архітектурно-паркового комплексу та реконструкція колишнього маєтку Закревських, с. Березова Рудка, Пирятинського району;
- відновлення архітектурно-паркового комплексу та реконструкція колишнього маєтку Муравйових-Апостолів, с. Хомутець, Миргородського району та ін. [8].

Проблемним питанням галузі, що уповільнює виконання інвестиційних

проектів є не вирішене законодавче питання з отримання інвесторами права на земельну ділянку. Земельний Кодекс України, що визначає порядок набуття власності на землю, передбачає здійснення продажу земельних ділянок державної та комунальної власності на конкурсних засадах шляхом проведення земельних торгів-аукціону і встановлює вимогу щодо визначення порядку проведення земельних торгів також законом. На сьогодні законодавчий акт, який би визначав такий порядок, відсутній.

Головною умовою інвесторів при новому спорудженні є цілісне забезпечення інженерно-транспортною інфраструктурою ділянки проектування, що в більшості випадків органи місцевого самоврядування забезпечити не в змозі. До того ж, як правило, вкладення інвестицій відбувається за умови отримання швидкого прибутку. Інакше, інвестиційні проекти, що отримують дохід протягом довготривалого терміну буде не вигідним. Прикладом не рентабельного проекту може бути реставрація пам'яток архітектури, до якого фактично неможливо залучити інвестиції.

Керівництво області переконане, що туризм може і повинен стати джерелом для збільшення місцевих бюджетів та розвитку місцевості. Важливим кроком для розвитку туристичного потенціалу Полтавщини стало підписання Меморандуму про співпрацю, який затвердили підписами представники 16 громад Кобеляцького, Новосанжарського, Решетилівського та Козельщинського району. Райони-сусіди мають власні унікальні напрацювання у сфері туризму, а також багату історико-культурну спадщину, традиційні туристичні заходи і маршрути, інфраструктурні об'єкти. Проте синергія зусиль дозволить вивести розвиток туризму на новий якісний рівень, - переконані учасники меморандуму [31].

Об'єднання підприємств та організацій сприяє покращенню інфраструктурної мережі, надає змогу покращити якість туристичного сервісу, започаткувати нові маршрути та популяризувати існуючі, збільшити потік

туристів. Полтавщина багата унікальними культурними тасторичними пам'ятками, має багату землю і природу, високий людський потенціал та вдале розташування на перетині головних шляхів України, що є суттєвою причиною для того, щоб стати потужним туристичним центром. Створення кластеру – один із важливих кроків на шляху до цього.

Реалізація туристичного потенціалу може бути здійснена через впровадження ефективного державного регулювання розвитку і діяльності курортів, що передбачає суттєве покращення організаційної ролі держави в поєднанні з упровадженням європейської моделі державно-приватного партнерства. Не дивлячись на деякі упущення в розвитку, туризм залишається однією з найперспективніших сфер для Полтавщини.

2.3. Оцінка механізму використання рекреаційно-туристичного потенціалу області

У сучасних умовах посиленого розвитку туристичної діяльності актуальним залишається питання визначення підходів до оцінювання та дослідження механізму формування та розвитку туристичного потенціалу території. Думки науковців, щодо головних категорій загального користування різняться, коли мова йде про оцінювання перспектив розвитку туризму, зокрема: «туристичний ресурс», «туристичний потенціал» та як вони співвідносяться; які компоненти містять, для яких цілей здійснюється оцінювання туристичного потенціалу; які методи потрібно використовувати при проведенні оцінювання.

Широко відомим підходом оцінювання туристичного потенціалу та ресурсів є розрахунок в балах. При оцінюванні механізму розвитку утворились декілька основних підходів: психолого-естетична, технологічна, грошова, кадастрова та бальна оцінка. Немає єдності і щодо територіального охоплення

оцінюваного потенціалу: місцевості, територіально-адміністративної одиниці, району, області, кластеру [60].

В енциклопедичних виданнях категорія «ресурс» визначається як запаси чого-небудь, які можна використати в разі потреби. Окремо взятий ресурс природний, історичний чи то господарський може формуватись природно, історично, цілеспрямовано, як поодинокий, відокремлений елемент, не обов'язково пов'язаний з іншими ресурсами і не зазнавати цілеспрямованого впливу людини в процесі провадження господарської діяльності. Сам по собі ресурс може мати вартісну, естетичну, історичну оцінку, яка не пов'язана з його безпосереднім використанням [53]. Коли розглядаються ресурси, які задіяні в господарському обігу, мова йтиме про виробничі та господарські ресурси, які мають предметне застосування. У такому випадку в основу оцінювання покладена продуктивність або віддача у процесі господарського використання.

В енциклопедичних джерелах категорія «потенціал» визначається як сукупність усіх наявних засобів, ресурсів, можливостей продуктивних сил, організаційних здібностей тощо, які можуть бути використані в якій-небудь галузі, ділянці, сфері життєдіяльності людини [49]. Якщо під туристичним ресурсом території слід розуміти несистематизовану сукупність усіх наявних та потенційних засобів, то із залученням людського ресурсу, можливостей продуктивних сил, організаційних здібностей, інвестицій, необхідних для формування туристичного продукту, ми можемо говорити про туристичний потенціал, який має кількісну оцінку і може визначатись обсягами конкретних наданих туристичних послуг, як поодиноких, так і комплексних.

Предметом оцінювання туристичного потенціалу регіону виступає територія на якій туристи повинні отримати певний набір послуг. Оцінка проводиться незалежно від продуктивного використання в туристичній чи іншій галузі, адже ті самі ресурси можуть мати різне застосування. Водні ресурси можуть бути використані як для ведення риболовецького промислу, так і для

рекреаційних намірів. Таким чином і лісовий, що можна оцінити з позиції лісозаготівель, так і зони відпочинку (кемпінгу, будівництва бази відпочинку, готелю тощо). Тому методичні підходи до оцінювання також будуть різні.

Вибір методу оцінювання туристичного потенціалу значною мірою залежить від етапу та об'єкта оцінювання. За етапом оцінювання можна виділити попереднє оцінювання можливостей туристичної придатності ресурсу або їх сукупності та підсумкове оцінювання можливостей використання ресурсу для формування конкретного туристичного продукту. До числа об'єктів оцінювання з позиції туристичних перспектив можна віднести як діючий готель, туристичну базу, історичну пам'ятку, музей, так і окрему земельну ділянку, будівлю, берег водойми, так і ресурси певної адміністративної територіальної одиниці, дестинації, які можна перепрофілювати під туристичну галузь. При визначенні підходів до оцінювання окремо діючих чи то потенційних, туристичних об'єктів або ресурсів, території потрібно, насамперед, визначити, з чієї ініціативи проводиться таке оцінювання і для вирішення яких завдань [3].

Ключові завдання процесу оцінювання туристичних ресурсів подано у табл. 2.3.1. Ініціювати оцінювання туристичного потенціалу певної адміністративної території можуть органи місцевої влади, територіальні громади для активізації підприємницької і господарської діяльності, переслідуючи цілі створення нових робочих місць та збільшення туристичного потоку та податкових надходжень до місцевого бюджету. Природні та історичні ресурси, які мають туристичну привабливість здебільшого знаходяться в державній власності або у власності територіальних громад [7].

Оцінювання ресурсів може відбуватись з ініціативи власника ресурсу, земельної ділянки, об'єкта нерухомості, як з позиції визначення перспектив використання у туристичній сфері, так і при формуванні конкретних туристичних продуктів [9].

Таблиця 2.3.1

Завдання оцінювання туристичного потенціалу [7]

Ініціатор оцінки	Завдання оцінювання	Попереднє визначення	Формування переліку туристичних продуктів	Оцінювання ресурсного забезпечення та умов доступу до ресурсів	Параметри туристичного потенціалу
Органи влади, самоврядування	Продуктивне використання території, створення робочих місць	Меж дестинації	Товари туристичного призначення	Природних	Обсяг реалізації туристичного призначення
Власник ресурсу	Забезпечення належної віддачі майна	Переліку туристичних об'єктів	Сувенірна продукція	Природно-антропогенних	Кількість туристів
Туристичний оператор	Розробка нового туристичного продукту	Рівня достатності інфраструктурного забезпечення (достатній, обмежений, відсутній)	Окремі туристичні послуги: - розміщення; - харчування; - екскурсійні; - транспортні; - оздоровчі	Історико-культурних Суспільно-історичних Подієвих	Обсяг надання туристичну послуг
Інвестор Ініціативна група	Вибір об'єкта інвестування Формування кола зацікавлених осіб для реалізації проекту		Комплексні туристичні послуги, тури (за видами)	Інфраструктурного забезпечення Інвестиційних	Визначення грошових потоків від формування і реалізації туристичну послуг

При створенні нового туристичного продукту оцінювання перспектив залучення рекреаційних, історичних, антропогенних та природних ресурсів області виконують оператори туристичного ринку. Стосовно інвесторів, вони проводять оцінювання наявних туристичних ресурсів та визначають перспективи формування туристичного потенціалу з позиції приросту інвестицій.

Для з'ясування перспективи формування або збільшення туристичних потоків окремої території формується група, наприклад, з числа ініціативних підприємців, громадських діячів та організацій, для розкриття зацікавлених осіб при втіленні туристичних проектів у життя.

Після з'ясування хто і чому здійснює оцінювання туристичного потенціалу,

необхідно провести опис наявних туристичних ресурсів, дати оцінку стану та перспективам розвитку туристичного механізму. Беручи до уваги відмінності в інтересах зацікавлених осіб та різницю в підходах окремих груп оцінювання туристичного потенціалу, формування туристичного продукту може визначатись по-різному. Місцеві громади та органи влади орієнтуватимуться на адміністративні межі, власники ресурсів та інвестори зосередять більшу увагу на туристичних об'єктах, переліку сформованих послуг.

При створенні туру об'єктом оцінювання має бути сукупність основних та допоміжних ресурсів, які задіяні у процесі реалізації. Попереднє оцінювання ресурсного забезпечення передбачає не кінцеву вартісну оцінку окремих ресурсів, а лише їх наявність чи відсутність, достатність чи комплектність для формування визначеного переліку нових перспективних чи розширення вже освоєних туристичних продуктів області. Зокрема, визначається: рівень туристичного освоєння окремих туристичних ресурсів; можливості для збільшення обсягів надання освоєних туристичних послуг; рекреаційне навантаження; можливі екологічні загрози для території внаслідок розширення туристичних потоків. У процесі приєднання до туристичного обігу нових ресурсів варто з'ясувати їх туристичну якість, доступність, правові, економічні, технічні, екологічні можливості покращення.

Черговим важливим компонентом ходу оцінювання туристичного потенціалу території є встановлення умов доступу до окремих ресурсів, які його визначають. Зокрема, коли йдеться про природні парки, заповідники, берегові, лісові, гірські смуги, пам'ятники чи музеї, які вже мають визначений туристичний статус та здійснюють обслуговування туристів на певних умовах, беруть до уваги можливості збільшення потоку туристів.

Для визначення можливостей туристичного вивчення території основою є якісна оцінка окремих ресурсів, унікальність, естетичність, що формують привабливість конкретної області. Існування відмінних характеристик

туристичних ресурсів та об'єктів у межах території є важливою умовою розвитку галузі. Стосовно оцінювання якісних параметрів ресурсів території, бажано застосувати експертну методику оцінювання. Експерти туристичної галузі зможуть оцінити можливість зацікавлення туристів ресурсами дестинації, визначити перспективи виходу на ринок нових туристичних продуктів.

Черговим методом оцінки туристичних перспектив є дослідження фізичних параметрів ресурсів, технічних, організаційних, екологічних, правових та економічних можливостей та обсягів формування конкретних туристичних продуктів. Для цього доцільно використати систему фізичних параметрів відносно окремих туристичних ресурсів.

За час організації туристичних потоків особлива увага повинна приділятися створенню організаційної системи супроводу та обслуговування туристів при реалізації як конкретних туристичних послуг, так і їх сукупності.

Наслідком аналізу туристичних ресурсів з позиції оцінювання туристичного потенціалу є визначення переліку та обсягів надання можливих перспективних туристичних продуктів, які можуть бути сформовані в її межах. При цьому визначається перелік наявних задіяних ресурсів та необхідні умови для належного формування туристичних продуктів: розширення мережі закладів розміщення, харчування, поява нових транспортних розв'язок тощо.

Заключним етапом процесу оцінювання туристичного потенціалу як господарських суб'єктів, так і території в цілому є визначення обсягів туристичних та грошових потоків від формування та реалізації прогнозних обсягів конкретних туристичних послуг, як для окремих господарських суб'єктів, так і в межах області.

Кардинальна перебудова господарського комплексу, що притаманна сучасному стану розвитку України має на меті сформувати ефективну національну економіку та її регіональних сегментів. Водночас є необхідність в забезпеченні прискорених темпів економічного зростання регіональних

господарських систем, що потребує пошуку і залученні ресурсних можливостей для збільшення потенціалу. У контексті побудови соціально-орієнтованої моделі економіки до національних пріоритетів належить розвиток туристичної галузі, оскільки вона характеризується високою прибутковістю, швидкою окупністю інвестицій та виключно соціальною спрямованістю. Однак, сучасний стан економіки країни, постійні адміністративні реформи у сфері туризму несприятливо позначаються на цій галузі.

Основні тенденції розвитку туристичної галузі України свідчать про подальше нераціональне використання туристичних ресурсів. Необхідною передумовою вибору напрямів подальшого раціонального використання та охорони туристичних ресурсів є оцінка зазначених процесів, яку можна здійснити, базуючись на множині первинних статистичних показників, а також провівши відповідні розрахунки на їх основі щодо визначення інтегральних індексів, що характеризують раціональність використання та охорони туристичних ресурсів [25].

Існуючий в Україні організаційно-економічний механізм використання туристичних ресурсів переважно оперує групою таких регуляторів екологічної поведінки товаровиробників, які змушують їх обмежувати свою руйнівну діяльність згідно з вимогами нормативних актів, постанов і законів. Очевидна спрямованість вітчизняного економічного механізму використання туристичних ресурсів на пріоритет методу «батога» стосовно туроператорів, що використовують туристичний потенціал та працюють у нинішніх складних економічних і соціальних умовах, аж ніяк не стимулює їх зацікавленість у дотриманні екологічних норм і зниженні техногенних навантажень на туристичні ресурси. Цей механізм не спонукає їх до впровадження екологічно безпечних способів ведення господарства, сковує зберігаючу діяльність, обмежує впровадження інноваційних екологоорієнтованих технологій, що призводить до закономірного погіршення якості туристичних ресурсів. Тим

самим виявляється неконструктивність економічного інструментарію існуючого механізму, який не здатний заохотити суб'єкти туристичного господарювання на досягнення екологічних цілей і створити сприятливі фінансові умови для впровадження охоронних заходів[37].

Узагальнюючи різні підходи до оцінювання використання рекреаційно-туристичного потенціалу, можна констатувати, що він розглядається як ресурсний потенціал, що повинен бути використаний максимально, ресурсоощадно, оптимально та креативно.

Так, на основі узагальнення методу сформовано структурну оцінку механізму використання потенціалу Полтавської області, що подана у таблиці 2.3.2.

Таблиця 2.3.2

Структурна оцінка механізму використання потенціалу [складено автором]

Основні елементи, що задіяні у процесі використання	Оцінка за шкалою 1-5 балів
Сукупність основних та допоміжних ресурсів, що задіяні у процесі реалізації	5
Встановлення умов доступу до окремих ресурсів	4
Дослідження окремих фізичних параметрів ресурсів та економічних можливостей	4
Створення системи супроводу та обслуговування туристів	5
Визначення переліку та обсягів надання можливих перспективних туристичних продуктів	5
Визначення обсягів туристичних та грошових потоків	5

На підставі виставлених оцінок, можна зробити висновок, що всі елементи мають високі бали, адже кожна з цих методик важлива при використанні рекреаційно-туристичного потенціалу Полтавщини і загалом держави. Таким чином, оцінка механізму використання рекреаційно-туристичного потенціалу характеризує економне, високоефективне,

планомірне застосування яке забезпечує відтворення ресурсного потенціалу, створюючи екологічно безпечні умови для нинішніх та майбутніх поколінь.

Політика з приводу раціонального використання туристичних ресурсів має бути застосована, без виключення для всіх туристичних підприємств різних рангів, які так чи інакше пов'язані з туризмом у контексті стабільності розвитку туристичних ресурсів та створенні сприятливих умов відповідно до зазначеної стратегії їх раціонального використання.

Можна стверджувати, що в основу оцінювання механізму використання повинна бути покладена оптимальна можливість формування і надання туристичних послуг за умови раціонального використання наявних туристичних ресурсів. Величина туристичного потенціалу може бути визначена як обсягом туристичного потоку (осіб) на одиницю часу, так і грошовими потоками від реалізації туристичних послуг.

РОЗДІЛ 3. ОПТИМІЗАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

3.1. Вдосконалення інструментів реалізації рекреаційно-туристичного потенціалу області

З огляду на існуючі об'єктивні і суб'єктивні передумови розвитку та наявний потенціал, рекреаційна галузь визнана однією із пріоритетних сфер перспективного розвитку області з чітко визначеною політикою по відношенню до неї і програмою дій. При цьому рекреація розглядається в широкому контексті розвитку, високі орієнтири якої можуть бути досягнуті не лише через різні форми стимулювання підприємницької активності в сфері туристичного бізнесу, залучення інвестицій і т.п., а й через забезпечення належного рівня розвитку соціальної та інженерної інфраструктури, підготовки кадрів, екологічної безпеки. При виборі стратегічних орієнтирів розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу слід оптимально поєднати соціальні потреби держави на оздоровлення і відпочинок населення із економічними вигодами на рівні територій (окремих фірм, організацій), зорієнтованих виключно на прибутковість цієї галузі [7].

Всі заплановані програми та проекти щодо розвитку туристичної індустрії мають бути направлені не лише на створення необхідних умов для подорожуючих, а й на покращення умов проживання жителів регіону. Іншими словами, розвиток рекреаційної галузі розглядається як сфера задоволення важливих суспільних потреб, виступає важливим фактором стабілізації місцевих ринків праці та розширення зайнятості населення.

Основною рисою змінних процесів, що відбуваються в економіці України, є

покращення роботи підприємств туристично-рекреаційного комплексу. Все важливішого значення для організації зручного правового, інформаційного та фінансово-економічного середовища набуває науково обґрунтована структура, яка допомагає стимулювати розвиток туризму, санаторно-курортне лікування і відпочинок. Також актуальним у сучасних умовах є спосіб розробки, обґрунтування та прийняття управлінських рішень, удосконалення методів організаційного та фінансово-ресурсного забезпечення розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу. Активна діяльність підприємств туристичної галузі має базуватися на збільшенні можливостей регіонального управління інвестиційними процесами у фіксованому напрямі та сполученні ефективного державного регулювання економіки з ринковою саморегуляцією.

Інструментом практичної реалізації стратегії освоєння рекреаційного потенціалу на середньострокову перспективу є План заходів з реалізації Стратегії розвитку Полтавської області на період 2018-2020 років, що виконала робоча група з регіонального розвитку та розробки, моніторингу виконання Стратегії розвитку Полтавської області на період до 2020 року та планів заходів з її реалізації. Метою програми є забезпечення комплексного вирішення основних проблем розвитку регіону та основних туристичних центрів області, покращення якості та розширення асортименту рекреаційних послуг, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності туристичної сфери Полтавщини на вітчизняному і світовому ринках рекреаційних послуг.

Дана програма представляє собою взаємопов'язаних за ресурсним забезпеченням виконавцями і термінами реалізації комплекс науково-дослідних, матеріально-технічних, соціально-економічних, екологічних, організаційно-господарських, нормативно-правових та інших заходів, спрямованих на вирішення основних завдань розвитку рекреації в регіоні (табл. 3.1.1).

Таблиця 3.1.1

Ключові напрями розвитку Полтавщини на період до 2020 року [42]

СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ		
1. Розвиток людських ресурсів та забезпечення високої якості життя	2. Високий рівень конкурентоспроможності економіки регіону	3. Збалансований розвиток територій
ОПЕРАЦІЙНІ ЦІЛІ (НАПРЯМИ)		
1.1. Створення умов для покращення здоров'я населення	2.1 Підвищення рівня інвестиційної спроможності регіону	3.1. Підтримка територіальних громад та їх інституційне забезпечення
1.2. Якісна система надання освітніх послуг населенню	2.2. Розвиток провідних галузей промисловості	3.2. Ефективне просторове планування територій
1.3. Розвиток інтелектуального капіталу та сприяння продуктивній зайнятості населення	2.3. Розвиток підприємницького середовища	3.3. Підтримка секторальних реформ
1.4. Розвиток сфери культури і мистецтв та збереження об'єктів історико-культурної спадщини	2.4. Розвиток високотехнологічного аграрного сектору	
1.5. Створення ефективної системи надання адміністративних послуг	2.5. Розвиток транспортної інфраструктури	
1.6. Забезпечення комфортних та безпечних умов проживання населення	2.6. Забезпечення енергонезалежності та формування енергоефективного середовища регіону	
1.7. Створення умов для вирішення нагальних проблем соціально незахищених верств населення	2.7. Реалізація туристичного потенціалу регіону	

Напрямок щодо вдосконалення реалізації туристичного потенціалу регіону включає в себе такі пункти, як:

- реалізація потенціалу лікувально- та спортивно-оздоровчого, культурно-пізнавального, бізнес- та зеленого туризму;
- покращення стану та популяризація об'єктів туристичної інфраструктури,

рекреаційних зон та мережі туристично-екскурсійних маршрутів;

- створення центрів туристичної інформації;
- популяризація місцевих традицій та культурної спадщини;
- формування цілісного туристичного продукту [42].

Полтавська область має потужний потенціал розвитку рекреаційно-туристичної галузі, частина якого активно залучена насамперед до екскурсійної, курортної, рекреаційної діяльності. Забезпечення просвітницької діяльності та наукового супроводу постійного розвитку сфери туризму і діяльності курортів, залучення інвестицій у розбудову туристичної інфраструктури, забезпечення ефективного просування обласного туристичного продукту на міжнародному та внутрішньому туристичному ринках, створення об'єктів відпочинку та додаткових робочих місць – основні завдання операційної цілі. Проекти цього напрямку мають принести наступні позитивні зміни для області:

- впорядкування використання туристичних ресурсів;
- пристосування природних територій, об'єктів культурної спадщини для туристичних відвідувань, забезпечення їх відповідною інфраструктурою та інформаційною наповнюваністю;
- збільшення обсягів наданих туристичних послуг, сприяння створенню нових туристичних маршрутів та інноваційно-анімаційних
- програм для туристичного обслуговування на місцях [42].

Основним фактором успішності реалізації Програми є наявність закладених фінансових ресурсів, а також спроможності населення, установ та організацій області взяти участь та надати підтримку в реалізації проектів Програми, що дозволить максимально використати підприємницький потенціал мешканців області. Також для успішності реалізації Програми важливими є ресурси, що будуть виділятися у рамках державних програм, які реалізуються через Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство

інфраструктури України, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України та Державне агентство автомобільних доріг України.

Окремим фактором є спроможність регіональної влади об'єднати зусилля всіх учасників впровадження Стратегії розвитку регіону (органи державної та місцевої влади, бізнес, освітні та наукові установи, громадські організації, окремі особи) на досягнення спільного результату.

Основні ризики, пов'язані зі здійсненням Програми включають:

- критичне падіння ВВП країни (нижче 20% на рік);
- зниження інвестиційного рейтингу країни та регіону;
- невиконання дохідної частини обласного бюджету;
- відсутність фінансування проектів за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку;
- низька спроможність потенційних виконавців проектів Програми;
- низька мотивація мешканців до участі в реалізації проектів [42].

Ефективність організаційно-управлінської складової механізму реалізації Програми забезпечується, насамперед, узгодженою взаємодією відповідних структур (переважно різновідомчих) на рівні області, координацією проведена усіх компонентів рекреаційної політики між державними виконавчими органам обласного та національного рівнів. Необхідно також сприяти формуванню нових та підтримувати існуючі регіональні інституції, зацікавлені в інтенсифікації соціально-економічного розвитку курортних, туристичних та рекреаційних територій: господарські товариства, школи управління та бізнесу, центри підтримки підприємництва, агентства та фонди сприяння локальним ініціативам та ін. [42].

Представницькі органи влади і державні адміністрації на місцях в межах своїх повноважень і компетенції здійснюють комплексне управління розвитком

території і через відповідні нормативно-правові та адміністративні важелі регулюють процеси рекреаційного освоєння її потенціалу та хід виконання конкретних заходів Програми на місцях.

Реалізація рекреаційно-туристичної політики на регіональному рівні вимагатиме від управлінських структур та туристично-рекреаційних закладів налагодження більш тісних міжрегіональних і міждержавних зв'язків з метою не лише надання оздоровчих, відпочинкових і туристичних послуг жителям інших областей і країн чи взаємообміну рекреантами, але й залучення вільних коштів від вітчизняних та зарубіжних інвесторів на взаємовигідній основі, обміну досвідом тощо.

Численна кількість людей має стереотип про те, що на території Полтавщини немає нічого, що варто уваги туриста. Насправді ж, кожен район може розкрити багату історію та показати привабливі місця. Таким прикладом є смт Велика Багачка, де росте дуб, якому понад 750 років (Додаток Г). Тут стоїть пам'ятний знак Українському козацтву – камінь-моноліт, з вирізьбленими на ньому загадковими буквами, який привезли козаки Багацької сотні з Січі у 1658 році. Великобагачанський район також багатий на об'єкти історико-культурної спадщини. Їх налічується більше сотні. На території району представлені садиба пана Лук'яновича, що в с. Мар'янське, де у 1845 році на запрошення господаря перебував Т.Г. Шевченко. Саме тут були написані його твори «Сліпий», «Єретик», «Стоїть в селі Суботові» [44].

Безліччю пам'яток архітектурного зодчества володіє Гадяцький район, що представлені культовими спорудами. В Гадячі жила та працювала Олена Пчілка – мати Лесі Українки, тут же знаходиться центр паломництва представників єврейської нації на місцях поховання засновника ХАБАДУ. Ще багато цікавих місць може показати даний район, але кількість туристів дуже мала.

Така ж ситуація в Глобинському районі, де народилися відома співачка Раїса Кириченко та композитор Микола Лисенко. Тут багата історія, яка

приховується за спорудами та пам'ятниками. Місцем, яке потрібно відвідати є пам'ятка садово-паркового мистецтва «Устимівський дендропарк». Цей дендропарк можна розглянути на додатку Д. Не складається з туризмом і в інших регіонах. Лише декілька з них орієнтовані на малу частку внутрішнього туризму – це Миргородський, Диканський та Зінківський райони.

Останнім часом населення все більше цікавиться наданням послуг відпочиваючим у приватних господарствах сільської місцевості. Сьогодні зеленим туризмом офіційно зайняті 78 приватних садиб. Крім звичайного переліку послуг, власники господарств пропонують екскурсії до ландшафтних парків, транспортні перевезення, послуги гіда-перекладача, рибальство і полювання, кінні прогулянки, збирання грибів та ягід. Виходячи з цього, на Полтавщині створені сприятливі умови для активного відпочинку та ознайомлення подорожуючих з історією краю у туристичних центрах і парках розваг, складена базова інфраструктура для розвитку зеленого туризму і надання необхідних видів послуг відвідувачам.

Для впливу на розвиток середовища існування зеленого туризму, що сприяє розвитку сфери розваг у регіоні можна визначити такі позитивні чинники впливу:

- належне транспортне сполучення з м. Полтава в усіх напрямках туристичних центрів;
- наявність місць проживання та можливість їх збільшення;
- ефективне використання наявних рекреаційних ресурсів;
- розширення мережі туристично-екскурсійних маршрутів;
- можливість удосконалення матеріально-технічної бази зеленого туризму через надання експрес- та мікрокредитів комерційними банками;
- можливість реалізації інвестиційних проектів через залучення коштів малого та середнього бізнесу області;

- конструктивна співпраця органів державної влади та місцевого самоврядування щодо забезпечення умов розвитку зеленого туризму та отримання фінансових надходжень до державного бюджету від даної туристичної сфери тощо [20].

До негативних чинників впливу на функціонування зеленого туризму в Полтавській області, що стримують розвиток сфери розваг, віднесено:

- недостатню якість туристичних послуг;
- практичну відсутність рекламно-пізнавальної інформації про ландшафтні парки та туристичні центри розваг області;
- низьку якість покриття доріг у сільській місцевості;
- відсутність ефективної системи захисту прав та інтересів туристів тощо [59].

Задля подолання негативних чинників впливу на середовище зеленого туризму на Полтавщині, подальшої роботи туристичних центрів та парків розваг, збільшення кількості туристів, створена низка заходів щодо розробки відповідних умов для повноцінного функціонування приватних господарств сільської місцевості та надання ними туристичних послуг, залучення інвестицій, пропагування якісного туристичного продукту, здатного максимально задовольнити потреби внутрішнього туризму, а у майбутньому і міжнародного з урахуванням природно-кліматичного, рекреаційного, соціально-економічного та історико-культурного потенціалу області, її етнографічних особливостей:

- удосконалення нормативно-правового забезпечення – у програмі розвитку туризму у Полтавській області визначити зелений туризм як пріоритетний напрям додаткового залучення туристів у регіон і розробити локальну стратегію просування даного туристичного продукту;
- підвищення ефективності використання економічного потенціалу туристичних центрів – розвиток конкуренції у зеленому туризмі через

управління ціновою пропозицією туристичних послуг власниками приватних господарств Полтавщини;

- запровадження рекреаційно-туристичного підприємництва шляхом створення сільських обслуговуючих кооперативів, які б надавали комплекс туристичних послуг;

- забезпечення належного фінансування та оптимального рівня оподаткування туристичних послуг – визначення необхідного розміру коштів обласного, районних та міських бюджетів;

- спрямування фінансових ресурсів суб'єктів підприємництва усіх форм власності, громадських організацій, цільових кредитів комерційних банків, міжнародної технічної допомоги у розвиток зеленого туризму регіону;

- створення сільських кредитних спілок з метою формування фондів для підтримання на належному рівні зеленого туризму;

- визначення оптимального рівня оподаткування для приватних господарств, виходячи із кількості кімнат та місць;

- удосконалення транспортних комунікацій – розвиток транспортної мережі та покращення дорожнього покриття, безпеки дорожнього руху, рівня технічного стану інженерної та комунальної інфраструктури регіону;

- проведення маркетингових досліджень – здійснення досліджень з метою визначення частки сільського зеленого туризму у загальній структурі туристичних потоків у Полтавську область; розрахунок фактичної, реальної і потенційної місткості даного туристичного продукту;

- удосконалення кадрового забезпечення – поліпшення кадрового потенціалу за рахунок проведення консультаційної діяльності й тренінгів із туристичного бізнесу та послуг зеленого туризму, правових аспектів діяльності, рівня якості послуг, що надаються;

- розширення рекламно-інформаційного поля діяльності – створення

уніфікованої бази даних приватних садиб Полтавської області, що надають туристичні послуги зеленого туризму з розміщенням інформації у мережі Internet;

- проведення рекламної кампанії про значення зеленого туризму для розвитку сфери розваг та покращення соціально-економічного становища населення сільських територій шляхом розміщення відповідної інформації у засобах масової інформації; презентація Полтавщини на національних та міжнародних туристичних виставках в Україні та за кордоном;

- удосконалення туристичної сфери регіону – розробка нових і розширення кількості існуючих парків розваг на основі дослідження історично-культурної спадщини окремих районів Полтавщини;

- поєднання декількох напрямів туристичних продуктів (маршрутно-пізнавального, оздоровчого, спортивного спеціалізованого, екстремального видів туризму);

- інституційний розвиток зеленого туризму – співпраця із національними організаціями (всеукраїнською громадською організацією «Федерація сільського туризму України», Спілкою сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні) та міжнародними негромадськими організаціями (TACIS) щодо удосконалення діяльності власників приватних садиб за окремими пріоритетними напрямками розвитку зеленого туризму (забезпечення якості, безпеки, інформаційного супроводу);

- активна взаємодія із туристичним агентствами та операторами, підприємствами готельного господарства і громадського харчування, туристичними виданнями, навчальними закладами регіону, що готують фахівців для туристичної сфери;

- розвиток міжнародного співробітництва – укладання та реалізація угод про співробітництво у галузі зеленого туризму із іноземними країнами, обмін

досвідом у сфері організації туристично-екскурсійної діяльності, ліцензування, стандартизації та сертифікації туристичних послуг, проведення тематичних семінарів, здійснення наукових і маркетингових досліджень, обмін фахівцями, забезпечення сучасними технічними засобами тощо [10].

Для вдосконалення реалізації туристичного потенціалу Полтавської області, на мою думку, слід звернути найбільшу увагу на розвиток сільського зеленого туризму. Його можна розглядати як перспективний напрям стабільного збільшення надходжень до бюджету, а також чинник активної роботи багатьох галузей економіки.

Сільський відпочинок в області буде сприяти відродженню й розвитку традиційної культури, за рахунок етнографічної самобутності. Через такий вид відпочинку мешканці урбанізованих міст мають можливість пізнати справжні українські традиції та відчуті особливості сільського життя. Приваблює іноземних та вітчизняних туристів також етнокультура села, яка репрезентує історію України світові з іншої сторони.

З огляду на ці чинники, пропоную стратегію підвищення рівня розвитку сільського зеленого туризму на Полтавщині, що можна рекомендувати організаціям які займаються його розвитком:

- провести переоблік та категоризацію агроосель;
- розробити певні заходи (перш за все анімаційні), що допоможуть збільшити тривалість перебування відпочиваючих;
- проводити семінари для господарів агроосель та жителів, що задіяні у даному виді туризму;
- створювати та впроваджувати більше пробних проектів, які дозволять побачити користь від сільського зеленого туризму та накопичити досвід;
- створити веб-сторінку Полтавського регіону як осередку сільського зеленого туризму;

- розробити систему бронювання місць;
- сформувати заходи для підвищення іміджу Полтавського регіону, зокрема такі, як проведення рекламних акцій, публікації у засобах масової інформації тощо.

Таким чином, лише сільський зелений туризм може допомогти селищам Полтавського регіону вижити, адже саме вони приваблюють своєю винятковістю туристів та відпочиваючих. На загальнодержавному рівні доцільно розробити загальні далекоглядні стратегії, законодавчі акти, постанови та інші заходи для досягнення цілей. Підтримка сільського зеленого туризму - це підтримка сільського населення і розвитку сільських територій в цілому.

На сучасному етапі розвитку туристичної галузі Полтавської області доцільним є розвиток уже відомих туристичних центрів, а вже потім варто відкривати та розвивати нові місця. Спочатку потрібно надихнути місцеве населення до відвідування туристичних місць Полтавщини. Наприклад, для виявлення історичної та культурної складової нашого краю слід формувати туристичні поїздки для школярів та студентів, впроваджувати щорічні ярмарки, виставки та квести. Лише після того, як українці збільшать показники внутрішнього туризму, почне збільшуватися показник в'їзного туризму і буде зрівнюватися з виїзним.

3.2. Вдосконалення механізму просування рекреаційно-туристичних послуг області

Просування рекреаційно-туристичних послуг на ринку є основним завданням маркетингу. Маркетингові заходи із просування туристичних послуг об'єктивно повинні корегуватися у відповідності до змін у навколишньому середовищі, новизни та змісту пропозицій туристичних компаній, зростання

запитів, вимог до послуг, зростання чисельності досвідчених туристів. Щоб досягти даної мети необхідно нормалізувати зв'язки з потенційними споживачами [46].

Складні змінні процеси, що діють в економіці країни, відображаються й в соціально-економічному розвитку регіонів. У цей проміжок часу перспективним напрямком може стати прискорений розвиток рекреаційно-туристичної сфери, що має відповідне природно-ресурсне, певне інфраструктурне, організаційно-інформаційне забезпечення в ряді регіонів. На економіку регіону, її ефективне функціонування окрім інших причин впливає стан розвитку ринку рекреаційно-туристичних послуг.

Ринок рекреаційно-туристичних послуг – це система господарських зв'язків, де реалізується процес обміну рекреаційно-туристичних послуг на гроші та навпаки. Іншими словами, ринок рекреаційно-туристичних послуг – це сфера прояву економічних відносин між виробниками та споживачами рекреаційно-туристичного продукту [48].

Ефективне функціонування рекреаційно-туристичних послуг на ринку формується за допомогою маси ознак, які можна об'єднати у декілька груп: показники соціально-економічного потенціалу рекреації і туризму; виробництва та реалізації рекреаційно-туристичних послуг; показники розвитку інфраструктури рекреаційно-туристичних підприємств; показники, що характеризують результати функціонування рекреаційно-туристичного ринку; витрати на виробництво рекреаційно-туристичних послуг; показники соціально-економічної ефективності рекреації і туризму.

Лише за умови спільної роботи різних комерційних структур, форм організації та власності, можлива ефективна діяльність ринку туристичних послуг. Інструменти регулювання, за допомогою яких регіональні органи управління можуть впливати на розвиток рекреаційно-туристичної сфери, складаються, насамперед, зі стимулювання розвитку підприємництва у цій

галузі, планування та прогнозування рекреаційно-туристичної діяльності, удосконалення бюджетно-податкової системи, формування рекреаційно-туристичного ринку, де головними регулюючими факторами будуть попит та пропозиція рекреаційно-туристичних послуг.

Для збільшення товарообігу і розширення сфери послуг сприяє активна робота з використання ресурсів, що допоможе зростанню національного доходу. Рекреаційні послуги багатогранні, вони є об'єктами купівлі-продажу. Праця, витрачена на виробництво рекреаційних послуг, реалізується на місці, тобто відбувається переміщення покупців до товару. Гроші, витрачені на ці послуги, поступають до різних секторів національної економіки і здійснюють прискорений кругообіг.

Під просуванням туристичних послуг слід розуміти не лише систему маркетингових комунікацій (рекламу, PR, інтернет-маркетинг, стимулювання збуту, прямий маркетинг тощо), спрямованих безпосередньо на споживача, а й комплекс заходів, розроблених туристичним підприємством та направлених на суб'єкти туристичного бізнесу для формування його конкурентних переваг поміж інших туристичних підприємств (підтримка у процесі збуту, підвищена винагорода, пільгові умови співпраці тощо). У процесі просування туристичні послуги поєднуються в туристичний продукт туроператора і через канали продажів (туристичні агентства) доводяться до споживача. Реалізація туристичного продукту та послуг на туристичному ринку може здійснюватися безпосередньо споживачеві або через канали продажів, що включають одного чи кількох посередників [9].

Механізм просування рекреаційно-туристичних послуг містить у собі перелік типових елементів (інструмент просування) із притаманними ознаками та технологіями. До основних можна віднести: зв'язки з громадськістю, рекламу, персональний (особистий) продаж, стимулювання збуту, прямий маркетинг.

Туризм як вид економічної діяльності та важливий соціальний інститут має чітку орієнтацію на використання природних ресурсів та культурної спадщини. Тому важливим його напрямом є ефективне і раціональне використання природних ресурсів та об'єктів культурної спадщини з одночасним їх збереженням і відновленням, профілактика та мінімізація негативного впливу туристичної діяльності на навколишнє природне середовище [6]. До того ж, потрібно реалізувати заходи щодо визначення рекреаційного потенціалу та визначити особливості регіонів з метою створення виразного туристичного продукту.

До системи сучасних маркетингових цілей просування туристичного потенціалу мають бути залучені новітні інформаційні технології. Їх головною відмінністю є порівняно низькі витрати, що дозволяють охопити значну аудиторію і мають високу ефективність. Використання сучасних інформаційних технологій для розвитку туристичної галузі є запорукою виживання в жорсткій конкурентній боротьбі і одночасно конкурентною перевагою як окремого підприємства, так і туристично-рекреаційного комплексу області в цілому. Сучасні інформаційні технології в туристичному бізнесі можуть використовуватися в таких сферах: комунікації, реклама, автоматизація управління, автоматизація обліку, міжнародні системи бронювання місць [60].

Полтавщина може ознайомити туристів з безліччю цікавих місць, але для цього потрібно заохочувати населення. Для цього створюють мотиваційні путівки робітникам підприємств, подарункові екскурсії школярам, студентам та іншим верствам населення. Це потрібно для того, щоб спрацював метод «сарафанного радіо», який на даний момент являється ефективним засобом самореклами. Доцільними будуть інформаційні покажчики, що ставлять на узбіччях доріг для привертання уваги місцевих та туристів з інших регіонів. Завдяки цьому, туристичні місця ставатимуть більш відомими.

Для просування рекреаційно-туристичного продукту області необхідно

використовувати сучасні інформаційні технології для реклами (через веб-сайти) і комунікації. Серед поданих технологій найкращим напрямом просування є мережа Інтернет. Кожного року кількість користувачів, а отже, і потенційна аудиторія примножується, реклама в мережі не потребує великих затрат, проте при цьому є найоперативнішим способом передачі інформації.

Сайти туристичного профілю є своєрідною візитівкою країни або її окремого регіону. У всесвітній павутині існує чимала кількість проектів, що направлені на інформування споживачів про головні питання туристичної сфери. Кожний ресурс дає можливість взаємних посилань на інші інформаційні сайти, забезпечуючи постійний зв'язок між найцікавішими порталами та взаємне просування їх в просторі. Структура, що надається на сайтах універсальна, там розміщена інформація про країну, митні і візові правила, національні свята, правила перебування. Зазвичай такі ресурси містять елементи державної символіки та фірмового стилю.

Аналізуючи всі можливості сучасної мережі Інтернет, можна зробити висновок, що для популяризації туристичного продукту Полтавської області вони використовуються недостатньо повно. Для прикладу, інформація про розвиток туризму та рекреацій, що міститься на сайті Обласної державної адміністрації (Департамент культури і туризму) і частково на сайті інформаційно-маркетингового центру Полтави (розділ Полтавське відділення сприяння розвитку зеленого туризму), на наш погляд, є нераціональним, бо мало кому з потенційних клієнтів спаде на думку шукати інформацію саме там, а не на спеціалізованому сайті. Більш зручним є варіант створення окремого спеціалізованого довідкового багатомовного portalу: «Туристичний довідник Полтавщини». На цьому порталі можливо передбачити такі складові: карта portalу, новини, туризм, дозвілля, контакти.

На сайт необхідно внести всю важливу інформацію про райони Полтавської області, зокрема, варто зазначити об'єкти та види туризму, готелі й інші місця

перебування, вартість, місця харчування, індустрію розваг, місця продажу сувенірної продукції, туристичні організації і маршрути; надати інформацію про транспорт, торгівлю, медицину, побутову інфраструктуру із зазначенням телефонів, адрес, публікації про область, фотовиставки, інформацію про туристичні агентства і операторів тощо.

Велике значення у розвитку туристичних регіонів займає розробка і реалізація регіональних програм в даній сфері. Типова структура регіональних цільових програм розвитку представлена на рис. 3.2.5.

Аналітично-інформаційний блок	- аналіз природних та історико-культурних ресурсів; - регламентація екологічних обмежень туристичних центрів; - визначення кількісних і вартісних показників туристичної галузі
Цільовий блок	- розробка мети і пріоритетів розвитку туристичної галузі; - формулювання системи показників ефективності програми
Блок організаційного забезпечення	- визначення порядку організації виконання програми; - обґрунтування організаційно-управлінських, нормативно-правових, економічних і маркетингових механізмів
Блок фінансового забезпечення	- обґрунтування фінансових ресурсів для реалізації програми; - розподіл ресурсів по напрямках, роках і джерелах фінансування
Блок програмних заходів	- деталізація вимог до виконавців пріоритетних напрямків програми; - визначення термінів виконання, обсягів і джерел фінансування

Рис. 3.2.1. – Типова структура регіональних цільових програм розвитку туризму

Після постановки задач програми розвитку туризму в Полтавській області визначимо основні стратегічні напрями її реалізації (табл. 3.2.1)

Таблиця 3.2.1

Основні напрями реалізації програми розвитку туризму в регіоні [7]

Стратегічний напрям	Очікуваний результат
Реалізація політики держави у сфері туризму і діяльності курортів на Полтавщині	• впорядкування використання туристичних ресурсів; • забезпечення доступності туристичних послуг для всіх категорій населення; • збереження та зростання кількості робочих місць; • висока соціальна та екологічна ефективність, формування позитивного туристичного іміджу області; • збільшення надходжень до державного та місцевих бюджетів; • висока економічна ефективність
Оптимізація системи управління сферою туризму і діяльності курортів	• підвищення ефективності управління на рівні районів та забезпечення координації дій управлінських структур; • комплексне вирішення питань статистичної звітності у сфері туризму та діяльності курортів, інших об'єктів туристичної інфраструктури
Забезпечення оптимального середовища сталого розвитку сфери туризму і діяльності курортів області, розвитку приватної ініціативи і підприємництва	• забезпечення збереження та раціонального використання цінних туристичних ресурсів області, їх доступності для всіх категорій населення; • формування сприятливого туристичного іміджу; • створення передумов для формування конкурентоспроможного обласного туристичного продукту; • посилення рівня безпеки туристів; • збільшення та впорядкування туристичних потоків; • збільшення надходжень до бюджетів усіх рівнів
Впровадження інноваційного підходу до управління конкурентоспроможністю обласного та районних туристичних продуктів	• збільшення обсягів інвестування, кількості робочих місць, надходжень до бюджетів усіх рівнів; • зростання якості життя населення
Забезпечення просвітницької діяльності та наукового супроводу сталого розвитку сфери туризму і діяльності курортів	• забезпечення сфери туризму і діяльності курортів кваліфікованими кадрами; • підвищення якості обслуговування туристів; • створення передумов для формування конкурентоспроможного обласного туристичного продукту; • збільшення туристичного потоку; • поліпшення туристичного іміджу області та держави
Забезпечення ефективного просування обласного туристичного продукту на міжнародному та внутрішньому туристичному ринках	• створення позитивного туристичного іміджу області; • активізація формування туристичного продукту; • збільшення туристичних потоків

Для просування туристичних послуг на Полтавщині доцільно буде використати низку класичних елементів (засобів просування) із характерними

рисами та технологіями. До основних можна віднести: рекламу, стимулювання збуту, персональний (особистий) продаж, зв'язки з громадськістю, прямий маркетинг.

Комплекс просування, крім основних, також може включати штучні засоби, зокрема:

- виставкова діяльність, основна мета якої полягає в інформуванні громадськості шляхом демонстрування продукції, що є у розпорядженні фірми;
- спонсорство – система взаємовигідних договірних відносин між спонсором, який є постачальником коштів, ресурсів і послуг, і реципієнтом – стороною, що їх отримує, в особі індивідів, груп, організацій
- з метою досягнення спонсором певних маркетингових цілей;
- інтегровані маркетингові комунікації на місці продажу – комплексний засіб маркетингових комунікацій, який потребує використання елементів реклами, стимулювання збуту, персонального продажу;
- public relations (зв'язків з громадськістю) та інших комунікаційних засобів у місцях продажу туристичного продукту [47].

Для розвитку та просування туристичних послуг необхідно зосередити увагу на підприємства, що здійснюють ці методи. Вони спрямовують на спонукання споживача до купівлі, що включають у себе більш звичні засоби просування – прямий маркетинг, рекламу тощо. Вони надають можливість туристичним агентам рекламувати туристичний продукт та швидше залучити його до ринку. До того ж, допомагають формувати позитивний імідж туристичному посереднику, який є автором конкретного пакету послуг. Внутрішні – направлені на суб'єкти туристичного бізнесу, які виступають у ролі посередника між туристичними операторами та споживачами туристичних послуг. Ці засоби підштовхують туристичних агентів співпрацювати конкретними туристичними операторами на вигідних для обох сторін, а

туристичним агентам допомагає обрати кращих постачальників туристичних послуг та стати ексклюзивним партнером, який пропонує унікальні продукти, які можна придбати лише в агенціях, які співпрацюють з такими туристичними операторами.

Крім вигідних умов співпраці, суб'єкти туристичного бізнесу – продавці туристичного продукту, отримують часткову або повну інформаційну, бухгалтерську та іншу підтримку зі сторони туристичного оператора, створюють або укріплюють власний імідж як надійного продавця та партнера, посилюючи власну конкурентну позицію на ринку. Інтенсивний спосіб збуту туристичного продукту дає туристичному оператору права реалізовувати їх будь-яким посередникам. При цьому туристичний агент сам обирає оператора, з яким бажає співпрацювати, а туристичний оператор погоджується на таку співпрацю, намагаючись охопити максимальну кількість.

Ексклюзивна дистрибуція здійснюється на підставі агентської угоди, що надає турагенту певні привілеї на правах винятковості продажу даного туристичного продукту, а саме:

- надання виключних прав на реалізацію туристського продукту на визначеній території;
- нижчі ціни на туристичні продукти, ніж для інших посередників;
- підвищена або за певних умов додаткова комісійна винагорода;
- надання гарантованої квоти на турпродукт [2].

При використанні ексклюзивного способу розподілу туристичного продукту, туристичний оператор, отримує певні конкурентні переваги над іншими операторами та одержує посилений контроль над агентами. Це обумовлюється можливістю встановлювати власні стандарти обслуговування, фіксувати ціну продукту та, якщо не зазначено в угоді, обмежувати посередниками у підписанні угод з іншими суб'єктами туристичного ринку.

Широко розповсюдженим способом розподілу є селективний, що дає можливість досягти потрібного рівня охоплення ринку та при цьому зберегти контроль над каналами збуту власного продукту, отримати зворотній зв'язок та швидко вирішувати будь-які питання, при цьому витрати на просування цим способом досить низькі через загальні непривілейовані умови співпраці, фіксований розмір комісійної винагороди та централізованій агентській підтримці. Суть цього способу може бути виражена так: число посередників, готових зайнятися збутом продукту, більше одного, але менше загальної кількості.

Пряма організація збуту за сучасних економічних умов стала досить популярною, адже кожен туроператор докладает зусиль, щоб витрати на просування та збут продукту були мінімальними, а підприємства-посередники не завжди високоефективні, що зменшує прибутковість оператора. По цій причині, великі підприємства-оператори формують власну мережу туристичних агентств і мають повний контроль над їх роботою, вводять свої стандарти обслуговування та безпосередньо впливають на результат.

Створення власної агентської мережі являється нерозвиненим напрямом у вдосконаленні туристичних послуг безпосередньо до споживача. Але одними із перспективних маршрутів інноваційного розвитку туристичної сфери є використання модулів онлайн-бронювання та купівлі турів безпосередньо на сайті туристичного оператора, а також за допомогою мобільних додатків.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що користуючись засобами просування туристичних послуг та базуючись на виборі вигідної стратегії збуту, можна отримати перевагу, збільшуючи частку на ринку та підвищуючи лояльність споживачів. Тобто, механізм просування туристичних послуг має суттєве значення для отримання успіху на туристичному ринку.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Туризм для Полтавщини залишається однією з найперспективніших галузей. Його розвиток можливий у кожному районі та місті області, адже вона має значний потенціал. Територія багата історичною, культурною та етнічною спадщиною. Тут є сприятливі природно-кліматичні умови для організації відпочинку і туризму: ліси, значна кількість річок та озер, живописні ландшафти.

Туристичний потенціал області являє собою сукупність належних до нього природних та створених людиною явищ, умов, можливостей та засобів, що придатні для формування туристичного продукту та здійснення відповідних турів, екскурсій та програм. Він складається з природно-кліматичних компонентів (клімат, ландшафт, екосистеми); культурно-історичних ресурсів культурно-історична спадщина, витвори мистецтва, археологічні цінності, традиції, етнос); інфраструктури; матеріально-технічної бази.

Використання туристичного потенціалу може бути здійснено через впровадження ефективного державного регулювання розвитку і діяльності курортів, що передбачає суттєве покращення організаційної ролі держави в поєднанні з упровадженням європейської моделі державно-приватного партнерства. Не дивлячись на деякі упущення в розвитку, туризм залишається однією з найперспективніших сфер для Полтавщини.

Були запропоновані заходи з популяризації історико-культурних цінностей Полтавської області, відповідно до яких створюються нові туристичні маршрути. В останні роки великого поширення і активного розвитку набуває зелений туризм, що існує у головних центрах – хутора Великі Сорочинці і Диканька, а також в українській столиці гончарства – с. Опішня, що в Зіньківському районі.

Значний потенціал розвитку на Полтавщині і екотуризму. На узбережжі

Дніпра та річок Псел, Ворскла, Сула набуває популярності водний туризм, про це свідчить зростаюча кількість спеціалізованих баз для проведення даного виду туризму.

Проаналізувавши ситуацію в туристичній галузі Полтавської області слід виокремити її головні проблеми, такі як:

- негативний імідж України в цілому щодо проведення тут відпочинку;
- відсутність належної реклами;
- нерозумне використання туристичних ресурсів області, зокрема природно-рекреаційних ресурсів та об'єктів історико-культурної спадщини;
- невідповідність об'єктів туристичної інфраструктури та туристичних послуг сучасним вимогам щодо технічної та функціональної якості;
- недосконалість системи державного управління туризмом, низька ефективність взаємодії центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування;
- проблема підвищення професійного рівня кадрів по забезпечення діяльності туристичної галузі.

Основними завданнями щодо подолання проблем розвитку туристичної індустрії є підвищення рівня державної політики у сфері туризму, оптимізація використання туристичних ресурсів, формування обласного туристичного продукту, конкурентоспроможного на внутрішньому та міжнародному туристичних ринках, сприяння соціально-економічному розвитку області та зростанню якості життя населення, забезпечення зростання надходжень до бюджетів усіх рівнів.

Туристична галузь, хоч і дуже повільними кроками, починає покращувати свої показники. Але не можна зупинятися на досягнутому. Саме від того, яким шляхом піде зараз розвиток галузі, залежить її майбутнє.

ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про туризм»: За станом на 20 січня 2003 р. / Верховна Рада України. К.: Парламентське видавництво. 2003. 20 с.
2. Агафонова Л.Г. Туризм, готельний та ресторанний бізнес: ціноутворення, конкуренція, державне регулювання. Київ: Знання, 2002. 358 с.
3. Балашова Р.І. Розвиток методів оцінки ефективності діяльності туристичних підприємств. *Вісник ДІТБ*. 2008. № 12. С. 99–108.
4. Бейдик О. О. Унікальна Україна: географія та ресурси туризму: навч. посіб. Київ: Альтерпрес, 2013. 572 с.
5. Бейдик О.О. Рекреаційні ресурси України: навч. посібник. Київ: Альтерпрес, 2009. 400 с.
6. Бондаренко В. М. Маркетингові інновації в туризмі. Міжнародна наукова інтернет-конференція молодих учених, магістрантів і студентів «Соціально-економічний і гуманітарний виміри розвитку торгівлі, готельно-ресторанного та туристичного бізнесу». Харків, 2017. 245 с.
7. Бондаренко Т. В. Туризм как средство рекреации. *Здоровье формирующие технологии в контексте гендерного похода*: колект. моногр. Харьков, 2009. С. 94–101.
8. Булава Л.М. Географія своєї області. Полтавщина. Методичний посібник до краєзнавчого атласу. Полтава: Оріяна. 2004. 28 с.
9. Ващишин М. Правове регулювання туристичної діяльності : навч.-метод. посіб. Львів: ПП Сорока Т.Б., 2014. 168 с.
10. Гловацька В.В. Сільський зелений туризм: сутність, функції, основні організації: [Про розвиток зеленого туризму (СЗТ) в Україні]: Економіка АПК. 2006. №10. С. 148–155.
11. Головне управління статистики Полтавської області. Туристичні потоки. URL: <http://pl.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 15.11. 2018).

12. Горбач А. Якість туристичних послуг: особливості та чинники впливу. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами». Луцьк: Луцький НТУ, 2016. Ч.1. С. 91-94.

13. Горбик В. Звід пам'яток історії та культури України - наукова база складання державного реєстру нерухомих об'єктів історико-культурної спадщини. Київ: Інститут історії України НАНУ, 2007. С. 93–112.

14. Дейнеко Л.В., Іртищева І.О., Купчак П.М. Сільський туризм як один із напрямків розвитку підприємництва на селі. *Економіка. Управління. Інновації*. 2010. №1 (3). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2010_1_7 (дата звернення 12.11.2018)

15. Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви». URL: <http://www.battle-poltava.org/ukr/> (дата звернення 12.11.2018).

16. Держуправління екоресурсів Полтавської області. Природно-заповідний фонд Полтавщини. URL: <http://www.eco-poltava.gov.ua/pzfzag.htm> (дата звернення 17.11.2018).

17. Дмитрук С. В. Соціально-педагогічні технології в туризмі : навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2012. 327 с.

18. Забуранна Л. В. Особливості комплексу маркетингу на підприємствах сфери туризму. Актуальні проблеми економіки. 2010. № 10. С. 58–63.

19. Загальна характеристика Полтавської області. Розташування регіону на території України. URL: http://www.nationaltravel.com.ua/oblast/poltavskaya_oblast/ (дата звернення 10.11.2018).

20. Заставецький Т.Б. Туризм як одна з пріоритетних галузей розвитку депресивного аграрного регіону. Туризм сільський зелений. 2007. №6. С. 54–57.

21. Каталог провідних підприємств України. URL: <http://www.rada.com.ua/ukr/RegionsPotential/Poltava/> (дата звернення 13.11.2018).

22. Квартальнов В. А. Туризм. URL: http://tourlib.net/books_tourism/zorin01.htm (дата звернення 21.11.2018).
23. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці: Книги-XXI, 2013. 300 с.
24. Кіптенко В. К. Менеджмент туризму: підручник. Київ: Знання, 2010. 502 с.
25. Козловський Є. В. Роль туристичної галузі в активізації соціальної роботи в сучасному українському суспільстві. *Науковий вісник Чернівець. ун-ту*. 2005. № 244. С. 86–91.
26. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). Київ: Альтерпрес, 2002. 436 с.
27. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг. Туризм як суспільне явище та об'єкт географічного дослідження. URL: http://tourlib.net/books_ukr/lubiceva_rtp11.htm (дата звернення 02.10.2018).
28. Любіцева О.О. Туристичні ресурси України: навчальний посібник. Київ: Альтерпрес, 2007. 369 с.
29. Мальська М.П. Основи туристичного бізнесу: навч. посіб. Київ: Центр навч. л-ри, 2004. 272 с.
30. Матвійчук Л.Ю. Аналіз раціональності використання туристичних ресурсів України. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія «Економіка»*. 2011. Випуск 2(54). С.145–150.
31. Маховка В.М. Перспективи розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Полтавської області. *Економіка і регіон: наук. вісн.ПолтНТУ ім. Юрія Кондратюка*. Полтава: ПолтНТУ, 2017. Вип. 1 (62). С. 31–38.
32. Об'єкти туристичного відвідування. Полтавщина туристична. URL: <http://poltava-tour.gov.ua/> (дата звернення 01.11.18)
33. Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Теоретичні основи туризмології: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Ніка-

Центр, 2005. 316 с.

34. Оніщук Л.М., Павлов В.В., Патенко Л.М. Туристичний довідник. Полтава: «АСМІ», 2006. 16 с.

35. Офіційний веб-портал Полтавської державної адміністрації. Полтава туристична. URL: <http://www.adm-pl.gov.ua/4> (дата звернення 18.11.2018).

36. Офіційний сайт Головного управління статистики у Полтавській області. URL: <http://www.poltavastat.pi.net.ua> (дата звернення 27.11.2018).

37. Пазенок В. С. Філософія туризму. Київ: Кондор, 2004. 268 с.

38. Паламарчук О.М. Сутність та формування організаційно-економічного механізму управління конкурентоспроможністю підприємства. Економічний вісник університету 2011. Вип.17/2. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2011_17_2/Palamarchuk.pdf (дата звернення 15.11.2018).

39. Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство: навчальний посібник. Київ: Альтерпрес, 2003. 352 с.

40. Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі: кол. моногр. / за ред. Волошина І. М. Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2015. 328 с.

41. Пилипченко Т. Шляхи підвищення рекреаційно-туристичного потенціалу великого міста (на прикладі міста Києва). Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Економіко-соціальні відносини в галузі культури та сфері обслуговування». Львів: ЛДУФК, 2017. 168 с.

42. План заходів з реалізації стратегії розвитку Полтавської області на період 2018-2020 року. URL: http://www.adm-pl.gov.ua/sites/default/files/upload/strategy/plan_strategy_2017.pdf (дата звернення 03.11.2018).

43. Покоloodна М. М. Конспект лекцій з дисципліни «Туристські ресурси України». Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Харків: ХНАМГ, 2011. 146 с.

44. Полтавська область: Географічний атлас: Моя мала Батьківщина / за ред. Т.В. Погурельська. Київ: ТОВ «Видавництво «Мапа», 2004. 20 с.
45. Полтавщина: Природа. Традиції. Культура .Фотоальбом. Полтава: Оріяна, 2007. 104 с.
46. Просування туристичного продукту. URL: https://pidruchniki.com/1821071262227/turizm/prosuvannya_turistichnogo_produktu (дата звернення 10.10.2018).
47. Пузина Н. Чи дасть туристичний кластер поштовх для розвитку туризму на Полтавщині. *Вісник Зоря Полтавщини*. 2018. № 27. URL: <http://zorya.poltava.ua/chi-dast-turistichnij-klaster-poshtovh-dlja-rozvitku-turizmu-na-poltavshhini/> (дата звернення 11.11.2018).
48. Пуцентейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва: навч. посіб. Київ: Центр учб. л-ри, 2007. 344 с.
49. Руденко В.П., Вацеба В. Я., Соловей Т. В. Природо-ресурсний потенціал природних регіонів України: монографія. Чернівці: Рута, 2001. 268 с.
50. Санаторії Полтавщини. URL: <https://tourist.pl.ua/sanatoriyi-poltava/> (дата звернення 13.11.2018).
51. Скарби землі Полтавської. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2013. 48 с.
52. Сокол Т.Г. Основи туристичної діяльності / за ред. доктора пед. наук, проф. Орлова В.Ф. Київ: Грамота, 2006. 264 с.
53. Спориш О. А. Застосування маркетингу та сучасних інформаційних технологій для розвитку підприємств туристично-рекреаційного бізнесу області. URL: http://www.rusnauka.com/15_DNI_2008/Economics/33122.doc.htm (дата звернення 03.11.2018).
54. Спориш О.А., Тягунова Н.М. Використання сучасних інформаційних технологій для просування туристичного продукту Полтавщини. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. 2009. Вип.1. С.294-299.
55. Статистичні дані офіційного сайту Полтавської обласної ради.

Економічний розвиток. URL: <http://www.oblrada.pl.ua/index.php/poltavastat/> (дата звернення 12.12.2018).

56. Туристичними стежками Диканщини. Путівник. Полтава. С. 4.

57. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія. Київ: Центр навчальної літератури, 2007. 312 с.

58. Формування туристичного продукту та його просування на ринку. URL: <https://buklib.net/books/31461/> (дата звернення 14.11.2018).

59. Шевченко І. В. Перспективи розвитку сільського зеленого туризму в Полтавському регіоні. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/shevchenko.htm (дата звернення 24.11.2018).

60. Школа І.М. Менеджмент туристичної індустрії: навч. посіб. Чернівці: ЧТЕІ КНЕУ, 2003. 662 с.

ДОДАТКИ

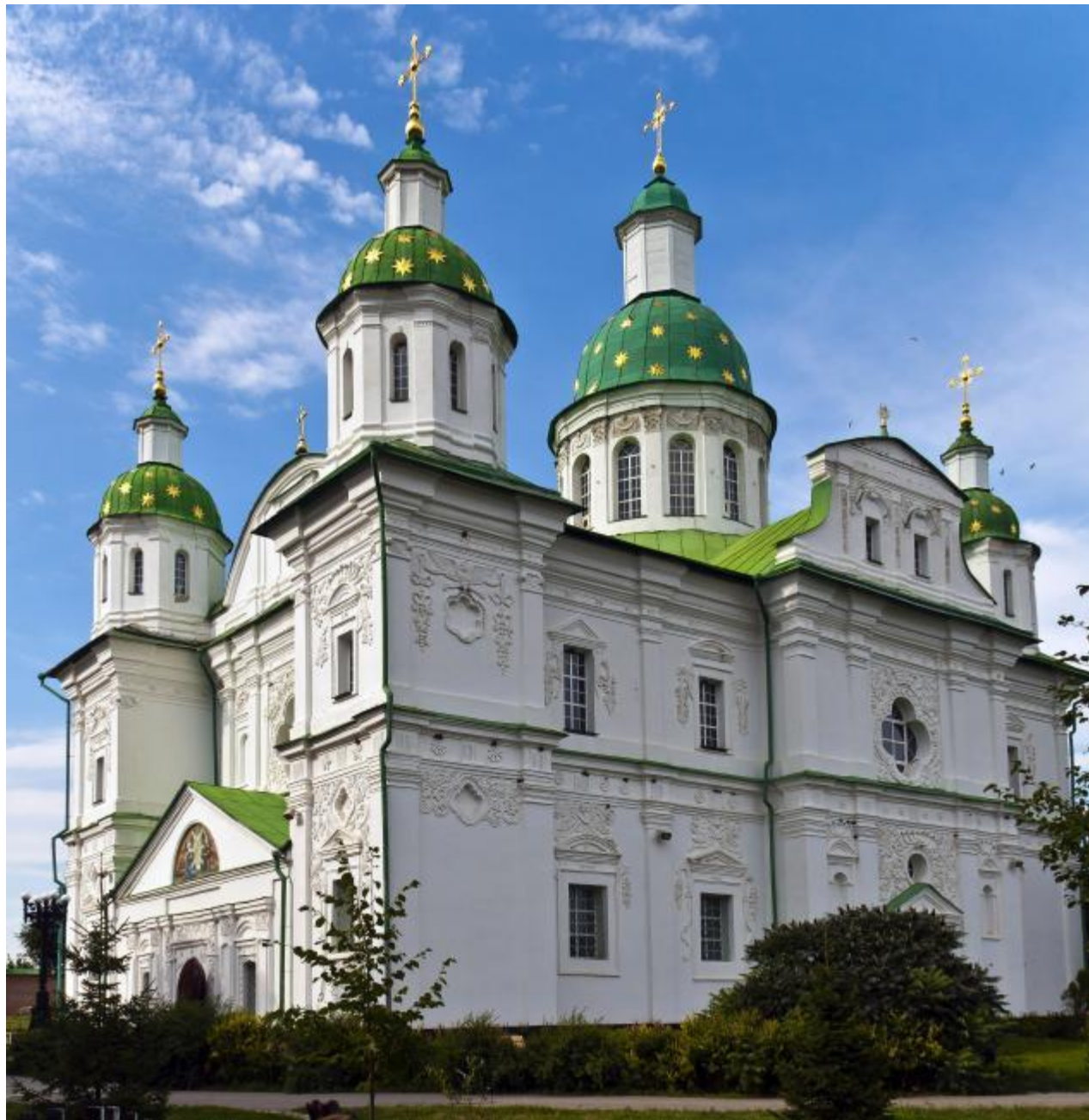
Додаток А

Детальна карта Полтавської області

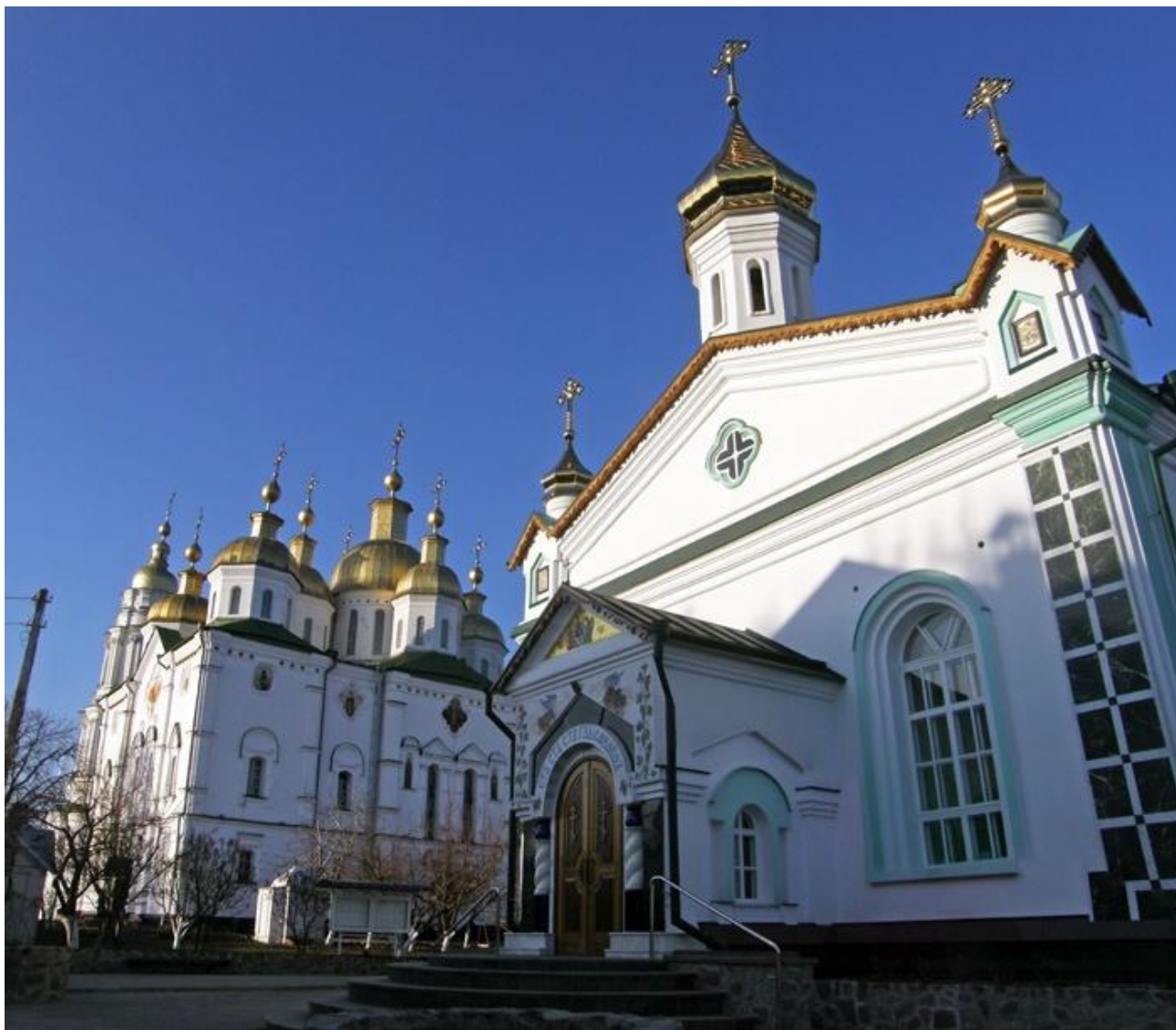

Додаток Б

Головні архітектурно-історичні ресурси Полтавщини

Б.1. Мгарський Спасо-Преображенський монастир поблизу м. Лубни

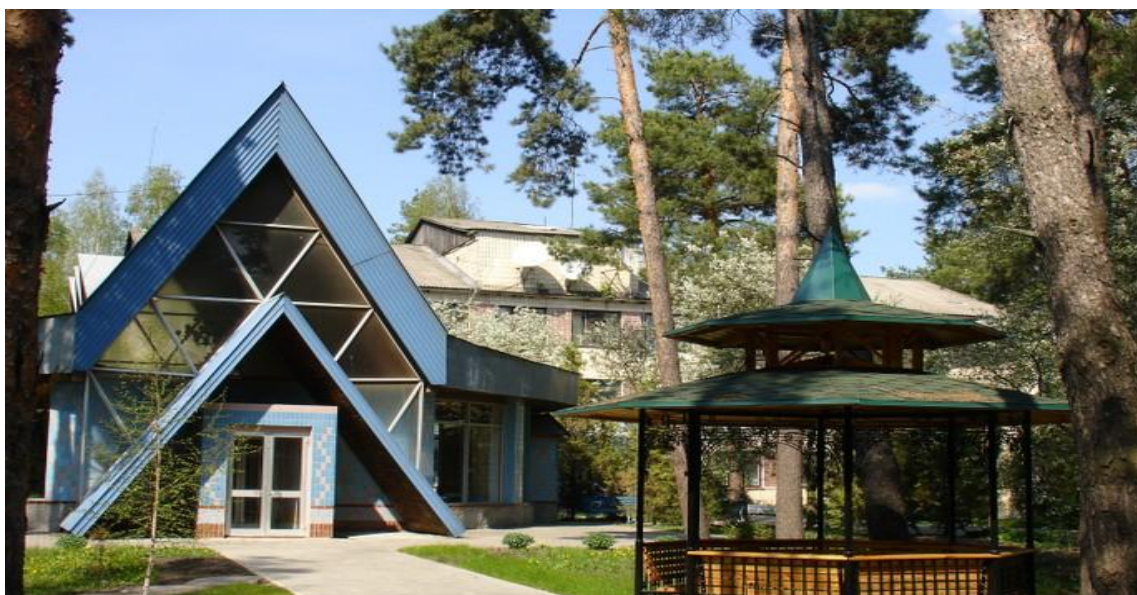
Б.2. Хрестовоздвиженський монастир в м. Полтаві (XVIII ст. – XIX ст.)

Додаток В

Найкращі санаторії Полтавської області

В.1. Санаторій «Миргород»

В.2. Санаторій «Сосновий бір»

В.3. Санаторій «Псел»

Додаток Г

Г.1. 750-річний дуб (сmt. Велика Багачка)

Додаток Д

Д.1. Устимівський дендропарк